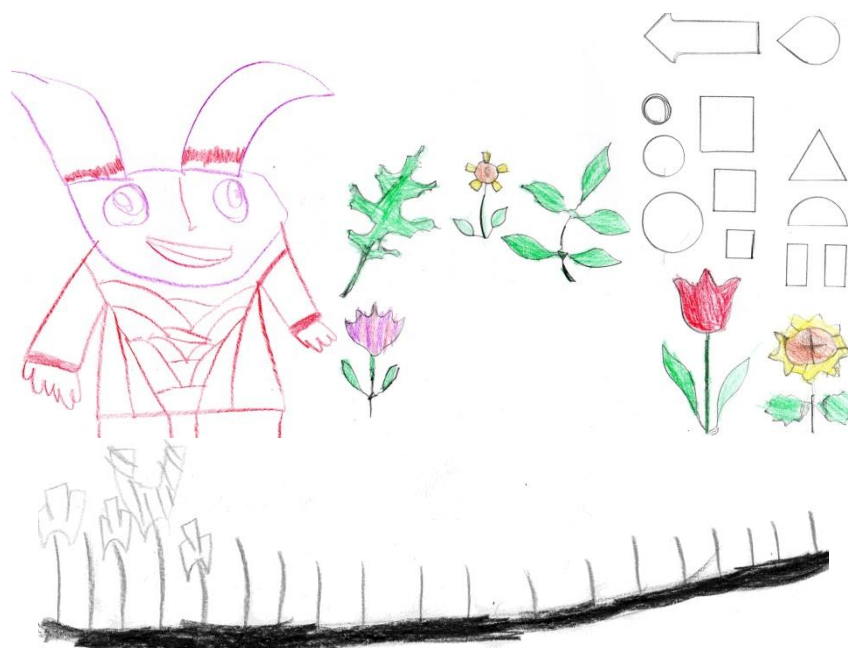

Tillhörighet och utanförskap i förskolan

Barns perspektiv på relationer och kränkningar

Av: Micaela Lagerström

Handledare: Marie-Louise Stjerna

Södertörns högskola | Lärarutbildningen

Förskolläraryr utbildning med interkulturell profil, erfarenhetsbaserad

Självständigt arbete 15 hp

Vårterminen 2016

Tillhörighet och utanförskap i förskolan

Barns perspektiv på relationer och kränkningar

Inclusion and exclusion in the preschool

Children's perspective on relationships and violations

Abstract

The aim of this study is to explore how children experience their social community in the preschool and see how norms and views in the preschool environment could be related to a structural perspective on bullying. I have interviewed six children, five or six years old, about norms, relationships, inclusion, exclusion, friendship and violations in the preschool. There have been a total of six interviews with two to three children in each interview. During the first two interviews I read two children's books and the discussed them with the children. The third interview included questions about relationships and violations based on the books and the children's earlier answers.

I have analyzed the interviews to see how the children's answers correspond to research about norms, relationships, inclusion, exclusion, friendship and violations in the preschool and bullying from a structural perspective. The research states that gender and age are the two main reasons for exclusion in the preschool, and that age can be a social resource which can be used to exercise power over younger children. The results show that the children answers correspond quite well with what the research tells us. They emphasize on the importance of being nice, and they react strongly towards violence and psychological violations. They show awareness of gender norms and equality, but this is not always the case when it comes to age differences. My conclusion from this study is that there is a gap between what the research states about age in the preschool and how age and age norms are actually being addressed in the preschool, on an organizational, group and individual level. The children's views on age norms in the preschool could be a sign that violations between children of different age groups could be accepted within preschools, which could in turn be a starting point for bullying.

Keywords: preschool, children's perspective, norms, relationships, bullying

Tack!

Först och främst vill jag tacka barnen som deltagit i denna studie, ni har varit fantastiska! Jag måste också tacka vårdnadshavare och pedagoger för att jag fick möjligheten att samtala med barnen. Jag vill också tacka min handledare Marie-Louise, mina studiekamrater och kollegor som kommit med tankar och idéer som fört min uppsats framåt. Till sist vill jag tacka mitt stöd och mitt bollplank Marcus.

Innehåll

Inledning	1
Tidigare forskning och litteratur	2
Barns samvaro i förskolan	2
Delaktighet och demokrati i förskolan	2
Makt och normer	3
Ålder i förskolan.....	3
Mobbning.....	4
Kränkande behandling, trakasserier och mobbning.....	4
Banal mobbning	5
Förebyggande arbete och konsekvenser.....	5
Pedagogens roll	6
Teoretiska utgångspunkter	8
Barndomssociologiskt perspektiv	8
Kamratkulturer, inklusion och exklusion	8
Ett strukturellt perspektiv på mobbning	9
Syfte och frågeställningar.....	11
Syfte.....	11
Frågeställningar	11
Metod.....	12
Urval	12
Presentation av böcker.....	12
Boksamtal och fokusgruppsintervjuer	14
Att intervjua barn.....	15
Etiska överväganden.....	16
Resultat och analys.....	17
Relationer och vänskap.....	17
Normer kring tillhörighet och utanförskap.....	20
Kränkningar och uteslutningar	25

Sammanfattning av resultat	31
Diskussion	33
Källor och litteratur	36
Källor	36
Litteratur	36
Bilagor	39
Bilaga 1 – Samtyckesbrev till vårdnadshavare	39
Bilaga 2 - Frågeguide till boksamtal två	42
Bilaga 3 - Frågeguide fokusgruppsintervju	44

Inledning

På ett kvällsmöte berättar en kollega om ett barn som ofta blir indragen i lekar på gården där han ska jaga en grupp barn. Hon ber oss andra hjälpa till att se till att han inte hamnar i de lekarna. Utifrån kanske det ser ut som att han är med och leker, han är en del i en gemenskap och han bygger relationer. Det min kollega ser är hur han dras med i lekar där hans roll är att vara farlig eller annorlunda. Hur gemenskapen stärks i gruppen som blir jagad, men att i den gemenskapen finns ingen plats för honom. Hur leken i stället för att bygga relationer förstärker avståndet mellan honom och gruppen, och hur allt detta varje dag samlas inom honom och steg för steg bygger upp hans identitet som annorlunda och utanför.

Utifrån erfarenheter och vad jag har hört är ovanstående exempel inte särskilt ovanligt. Det jag inte vet är hur barnen uppfattar dessa händelser. Under studietiden har jag tillägnat mig kunskap som möjliggjort för mig att sätta ord och koppla teorier till det jag ser och hör i en barngrupp. I vissa fall är det enstaka händelser av uteslutning ur gemenskapen, exklusion, men när de upprepas skulle jag kalla det mobbning. Mobbning är ett välanvänt begrepp inom skolan, och den senaste tiden har det uppmärksammats mycket i och med nätmobbning och program om mobbning på TV. När jag läst litteratur om mobbning handlar det oftast om skolan. Studier om mobbning i förskolan uppmärksammar det att det finns väldigt få studier om mobbning i förskolan, kanske på grund av att det kan ses som tabu eller kontroversiellt att så unga barn kan mobba varandra. Vad de däremot visar är att mobbning förekommer ibland barn i förskoleåldern (Kirves, L & Stoor-Grenner, M. 2011, s. 3).

Värdegrundsarbetet är en viktig del i förskolans uppdrag. Det jag vill göra i min uppsats är att undersöka hur barn ser på relationer, normer, kränkningar och uteslutning i förskolan och ställa detta i relation till hur mobbning uppstår. Min förhoppning har under studiens gång varit att få nya insikter och en fördjupad bild av mobbning i förskolan, vilket kan hjälpa mig förstå hur jag som förskollärare kan arbeta för att förebygga och hantera de situationer som uppstår. Förskolan är den plats där barn möts och utvecklar sitt lärande innan skolan tar vid. För mig som möter förskolebarn varje dag ser jag arbetet med att förebygga mobbning och kränkningar som en självklarhet. Hela tiden på förskolan blir ett lärande, från att de yngsta får lära sig att man inte tar saker från varandra eller slåss, till de äldstas diskussioner om etiska dilemman och demokratiska frågor.

Tidigare forskning och litteratur

Barns samvaro i förskolan

Social samvaro för barn handlar om att vara på samma plats, rent fysiskt. Den sociala samvaron kan delas in i frivillig och påtvingad samvaro, samt spontan och planerad samvaro. I förskolan är samvaron påtvingad, barnen har inte själva valt barnen i sin grupp. Den är också ofta planerad i olika aktiviteter eller samlingar. Inom denna samvaro finns eller saknas samspel, inklusion och exklusion. Även om barnens samvaro är påtvingad hindras inte deras möjlighet att bygga relationer och vänskapsband inom gruppen (Ytterhus 2003, s. 17-18).

I en förskolegrupp finns många barn, och därför också många relationer. Relationerna mellan de olika barnen ser olika ut, precis som för vuxna. Barn växer och utvecklas i relationer, men vänskapsrelationen skiljer sig från kamratskapet inom gruppen, att vara lekkompis, i intensiteten i leken och samvaron. Ett vänskapsförhållande innebär att det finns en ömsesidighet mellan de olika individerna, att båda har valt den andra. Relationen bygger på att man har roligt tillsammans och präglas av respekt, vilja till att lösa konflikter och känsla av social vinst. En vänskapsrelation innebär även att man ska kunna visa sig sårbar inför den andra och dela med sig av känslor. Att ha en vän innebär för barnen att de vet att de har någon att sitta bredvid eller leka med, men också att de har hjälp och stöd vid problem. Har man inte en nära vän kan man inte räkna med hjälp och stöd om man är rädd eller behöver hjälp. Vid otrygghet kan vänner stötta självkänslan genom bekräftelse (Allen, 1981, Asher & Rose 1997, Parker & Gottman, 1989, se Jonsdottir 2007, s. 64-67).

Delaktighet och demokrati i förskolan

Diskrimineringsombudsmannen skriver att barn i förskolan har rätt att delta i likabehandlingsarbetet, och att delaktigheten ska anpassas efter ålder och mognad (2015, s. 20). Även Skolverkets undersökning visar att elever bör delta i det förebyggande arbetet mot mobbning (2011b, s. 17). Detta är i enlighet med det barndomssociologiska perspektivet där barn ses som aktörer som kan påverka sitt eget sociala liv (Halldén 2007, s. 26-27). Barn har rätt till demokratisk uppfostran i förskolan, och för att detta ska kunna ske behöver barnen få verkligt inflytande. De kan då utvecklas till demokratiska människor som är självständiga och reflekterande. Att vara en demokratisk människa innebär att man inte blint följer auktoriteter, utan kan gå emot demokratiskt fattade beslut, till exempel för att stötta svaga i gruppen (Lindahl 2005, Nordenfalk, 2000, se Johansson 2008 s. 62).

Makt och normer

Dolk beskriver utifrån Foucault och Butler makt och normer i förskolan, vilket gör hennes beskrivning relevant för min uppsats. Makt verkar i första hand genom normer och normalisering vilka ger upphov till individers känslor, handlingar och attityder, snarare än lagar och regler vilka kan innebära förbud och uteslutningar. Makt handlar således inte om att straffa de som gör fel, utan snarare om att förebygga att felen begås genom att människor själva väljer att göra det som är rätt i olika situationer. Normer ses som begripliga, självklara och normala, och att bryta mot dem ses som konstigt. Samtidigt är makten osynlig och opererar genom människors önsknings. Normer innebär inte slutgiltigt bestämmande, utan att de kan utmanas, och utsatta människor behöver skyddande normer. Dolks tolkning blir att pedagogiken inte ska undvika normativa utgångspunkter, utan att använda dessa i arbetet för ökad delaktighet, jämställdhet och jämlikhet. En normativ vision behöver inte vara formulerad som en föreskrift, vilket innebär att den i stället kan lämna utrymme för frihet i tolkningen av den (Foucault 1976/2002, 1980; Butler 1991/2007, 2006, se Dolk 2013, 26-29).

Forskare menar att överordningen mellan vuxna och barn är den minst ifrågasatta dominansordningen i samhället. Barn är underordnade vuxna, vilkas auktoritet grundar sig i kunskap och erfarenhet så väl som i fysisk storlek. Vuxna har en formell makt som ofta ses som självklar och legitim (Arnér 2009, Näsman 1995, se Dolk 2013, s. 30-31). Att vara fysiskt störst och ha mer kunskap och erfarenheter ger makt, vilket bildar en norm i samhället som reproduceras i barnens kamratkulturer i förskolan. Även normer kring genus, maskulinitet och femininitet reproduceras i förskolan. Normer kring genus är socialt skapade och överförs via värderingar, i samhällets organisering och i samspel mellan människor (Gannerud & Rönnerman 2006, se Johansson 2008, s. 24-25; Löfdahl 2014, s. 14-16).

Ålder i förskolan

I förskolan ses ofta ålder som en kulturell resurs bland barn vilket innebär makt och tolkningsföreträde. Detta innebär att äldre barn kan använda ålder för att legitimera kränkningar mot yngre barn. Ålder kan i förskolan bli ett socialt värde och en orsak för uteslutning. Om detta legitimeras och upprepas räknas det som banal mobbning (Hägglund 2007, s. 104-105). Barnen reproducerar och producerar sina uppfattningar kring sin och andras ålders sociala betydelse i sina kamratkulturer. Där kan ålder vara en faktor som styr vad som är tillåtet eller inte och även påverka barnens regelsystem som styr den sociala ordningen i gruppen. Ålder kan innebära begränsningar, att barn inte kan eller får göra vissa saker på grund av sin ålder. Barn är beroende av relationer för att få hjälp vid behov, yngre

barn kan vända sig till både äldre barn eller vuxna som klarar av det de inte själva kan. Äldre barn kan avstå från relationer till yngre barn för att utesluta dem från sina aktiviteter. Löfdahl har i sin studie kommit fram till att ålder är en social och kulturell resurs. Barnen kan använda ålder för att skapa och upprätthålla relationer och skaffa sig makt i förhållande till yngre barn, att vara äldre kan ge rätten att bestämma över dem som är yngre (Löfdahl 2014, s. 32-34).

Ålder är en av diskrimineringsgrunderna. Diskrimineringsombudsmannen skriver att alla barn i förskolan har samma rättigheter oavsett ålder. Däremot är det inte förbjudet för förskolan att dela in barnen efter ålder eller på annat sätt särbehandla barnen på grund av ålder. Detta förutsatt att det finns ett berättigat syfte med detta samt att man använder medel är som nödvändiga och lämpliga för att detta syfte ska kunna uppnås (2015, s. 9, 59).

Mobbning

Det mesta av litteraturen jag läst som rör mobbning behandlar skolan. Forskning och litteratur om förskolan intar ofta inte ett mobbningsperspektiv. Mycket litteratur om mobbning rör skolan men många av de fenomen som tas upp grundläggs redan tidigare. Jag ser därför forskning och litteratur om mobbning i skolan som applicerbart på och relevant i min studie om förskolan. I den litteratur jag läst som rör barns relationer och utanförskap är ålder och kön två återkommande faktorer som påverkar gemenskap och uteslutning i förskolan.

Kränkande behandling, trakasserier och mobbning

Jag vill först definiera begreppen kränkande behandling, trakasserier och mobbning. Jag kommer i min uppsats att utgå från kränkande behandling och mobbning, men anser ändå att definitionen för trakasserier bör vara med för att tydliggöra skillnaden mellan kränkning och trakasserier. Jag har valt skolverkets definitioner då de är tydliga och utförliga, och har i några fall lagt till ytterligare definitioner.

”Kränkande behandling är när barns eller elevers värdighet kränks vid enstaka tillfällen.

Dessa handlingar kan utföras av en eller flera personer och riktas mot en eller flera.

Kränkningarna kan vara synliga och handfasta men också dolda och subtila. De kan uttryckas genom nedsättande tilltal, ryktesspridning, förlöjligande eller fysiskt våld. Att frysa ut någon eller hota någon räknas också som kränkning” (Skolverket 2011b, s. 10). ”Frågan om en person är utsatt för mobbning måste utgå från offrets egen uppfattning av kränkning” (Barnombudsmannen 2015). Även att ta eller förstöra saker för varandra är en kränkning.

”Trakasserier är kränkningar som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna (kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning och ålder)” (Skolverket 2011b, s. 10)

Mobbning är upprepade kränkningar, det vill säga ”en upprepad negativ handling som inbegriper att någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan skada eller obehag. Mobbing är något som upprepas och pågår under en längre tid” (Skolverket 2011b, s. 10). Mobbing har som syfte ”att bryta ned offret psykiskt eller på annat sätt försätta honom eller henne i en situation av underlägsenhet eller vanmakt” (Barnombudsmannen 2015).

Banal mobbing

Banal mobbing är kränkningar som fått acceptans inom kulturen i gruppen eller på förskolan. Detta innebär att kränkningar mot ett visst barn förekommer så ofta att de inte längre märks eller uppmärksammas. Detta kan påverka de kollektiva föreställningar kring vad som är accepterat eller inte inom en grupp, och därmed finns enligt föreställningarna inte heller någon anledning att ingripa. I och med att ingen säger ifrån mot beteendet legitimeras det och blir en del av förskolans kultur, struktur och organisation (Hägglund 2007, s. 100).

Att förlöjliga någon som är yngre blir legitimerat i förskolan då de äldre har tolkningsföreträde över de yngre. Att anspela på ålder är ett sätt att få makt och en accepterad orsak till att utesluta yngre. Yngre barn kan acceptera maktordningen, den ifrågasätts då inte av barnen utan blir ett mått på socialt värde. Att klara av saker på egen hand kan ge social status, vilket är fördelaktigt för de äldre barnen. Detta kan förstärkas av förskolans eller gruppens organisation om den kategoriserar efter ålder. Detta kan orsaka problem i lärandet kring demokratiska frågor då de inte är förenliga med åldersmakt (Hägglund 2007, s. 104-105).

Förebyggande arbete och konsekvenser

Orsaken till att stoppa och förebygga mobbing är de konsekvenser som mobbingen medför. Utöver varje enskilt kränkningstillfälle får mobbingen ofta mer långsiktiga konsekvenser som ångest, dålig självkänsla, otrygghet, självförakt och att personen som utsatts för mobbing nedvärderar sig själv. I värsta fall blir självmord ett alternativ för att slippa må dåligt. Utsatta kan förvänta sig att mobbingen ska fortsätta, till exempel om en mobbad elev byter skola. Låg självkänsla i kombination med att personen själv inte förstår orsaken till mobbingen kan göra att man tar åt sig av vad de andra säger. Mobbarnas uppfattning förenas

med ens egen uppfattning om sig själv och den mobbade får svårt att se sig som värdefull och kapabel (Ekenwald & Säfström 2012, s. 72, 112-113; Olweus 2007, s. 66). I förskolan kan konsekvensen bli att barnet upplever sig ensamt, får försvagad självkänsla och kan känna obehag inför att börja skolan. Dessa kan liknas vid konsekvenserna för mobbning i skolan. Mobbningen kan även skapa otrygghet i gruppen där mobbningen sker. För mobbarna finns en förhöjd risk att fortsätta mobba som vuxna, ha svårt med sociala kontakter och ha en ökad risk för att begå brott (Perren 2000, Pörhölä 2008, Sourander m.fl. 2009, se Kirves & Stoor-Grenner 2011, s. 1, 3).

Det finns även de som utsätts för beteende som avser att kränka upprepade gånger utan att känna sig mobbade. Dessa personer beskrivs ha en styrka som gör att de kan stå emot mobbarnas försök att bryta ner dem. Som förslag till vad som ligger bakom denna styrka är en kombination av flera egenskaper. Att vara intellektuell och påläst kan göra att man anser sig ha rätt i de frågor där man anklagas ha fel åsikter. En annan förklaring är att den utsatte har en stark uppfattning om vad som är goda och viktiga egenskaper hos människor. När mobbarna visar att de saknar dessa läggs orsaken till beteendet hos dem, inte den utsatte själv. De kände sig aldrig underlägsna mobbarna, och såg då inte sig själva som mobbade. Detta förutsätter att personen som utsatts är stark och har självförtroende nog att kunna hantera situationen. Dessutom förutsätts att mobbarna saknar vissa egenskaper som den utsatte värdesätter. När mobbarnas åsikter inte räknas är de inte värdefulla för den utsatte och blir inte en del av dennes självbild, personen har tillräckligt stark självkänsla för att inte uppleva sig själv som mindre värd (Ekenwald & Säfström 2012, s. 73,77, 83-84; Juul & Jensen 2009, s. 67-68).

Pedagogens roll

I detta stycke läggs fokuset på pedagogernas roll och vad de kan göra för att förebygga eller hantera fall av mobbning. Pedagogernas ansvar är att vara förebilder och leda lärandet i en konstruktiv riktning. Lärandet måste vara meningsfullt för barnen, och det blir lärarnas uppgift att skapa situationer som barnen kan relatera till och där lärande kan ske (Doverborg & Pramling Samuelsson 2012, s. 15-16).

Det räcker inte att en enskild pedagog arbetar aktivt för att förebygga mobbning och kränkningar. Utöver den enskilda pedagogens handlingar behöver hela organisationen en gemensam struktur för arbetet. Det finns många metoder och program mot mobbning, både i förebyggande syfte och när mobbning sker. I Skolverkets rapport *Utvärdering av metoder mot mobbning* har åtta program utvärderats genom undersökningar i skolor som använder

programmen. Rapporten visar att skolorna använts sig av delar av programmen i sitt arbete mot mobbning. Vidare visar resultatet att inget av programmen är komplett och fungerar mot mobbning, utan vissa delar av programmen fungerar bra, vissa fungerar inte alls, och vissa verkar till och med fungera åt motsatt håll, det vill säga skapa mer mobbning. Generellt visar undersökningen att de metoder som fungerar effektivast mot mobbning är uppföljning och utvärdering, att eleverna deltar aktivt i det förebyggande arbetet, ett kooperativt lag av personal, rutiner för åtgärder vid mobbning samt personalutbildning. I arbetet mot kränkningar fungerade även relationsfrämjande aktiviteter mellan elever, rastvaktsystem och skolregler framtagna av elever och personal tillsammans. De metoder som hade direkt negativ effekt var särskilda lektioner mot mobbning och kränkningar, elever som aktörer, till exempel att använda elever som kamratstödjare, samt medling (Skolverket 2011b, s. 11, 17-19).

Har mobbningen redan inträffat blir pedagogens roll att vara lyhörd för hur den utsatte önskar gå vidare. Det är viktigt att ge tillbaka den mobbade kontrollen, makten, över sin egen situation. Genom att arbeta för att höja statusen hos den utsatte kan pedagogen omfördela makten i gruppen. Pedagogerna blir ett stöd för den mobbade i form av att vara en värdefull medmänniska, den utsatte kan då få tillbaka känslan av att vara värdefull för andra människor (Ekenwald & Säfström 2012, s. 71-72). Viktigt är också att lärarna ingriper aktivt och tydligt tar ställning mot all kränkande behandling (Granström 2007, s. 47).

Teoretiska utgångspunkter

Barndomssociologiskt perspektiv

Jag utgår i min uppsats från ett barndomssociologiskt perspektiv. Barndom ses som en social konstruktion snarare än ett biologiskt fenomen och barn räknas som medborgare i samhället. Barn räknas därmed inte bara som en generell grupp, utan har kön, klassmässig tillhörighet och etnicitet i sin kultur precis som vuxna. Barndomen är dessutom mer än en tid där man utvecklas för att bli vuxen, barn sociala relationer och kultur är värd att studeras i sig. Detta innebär man behöver se på barn som aktiva aktörer, de är inte bara mottagare av det vuxna samhällets normer, utan är själva med i skapandet av sina sociala liv (Halldén 2007, s. 26-27). Löfdahl skiljer på att se barn som aktörer och att barn har agens. Agens innebär då att barn kan påverka och förändra den situation de befinner sig i. Att ha agens medför därmed en större makt än att vara en aktör. Vidare menar hon att även om barn i förskolan ses som aktörer är det inte säkert att de har makten att påverka sin situation, det vill säga, att de har agens. Snarare kan barns agens variera beroende på situationen de befinner sig i (Löfdahl 2014, s.11-12).

Kamratkulturer, inklusion och exklusion

Kamratkulturer uppstår när barn vistas tillsammans under längre perioder, som i förskolan. Corsaros teori om kamratkulturer är ett begrepp som kan användas för att beskriva och förstå barnens möten i förskolan och vad som händer i deras relationer med varandra. Corsaros beskrivning av kamratkulturer är att de är ”en stabil uppsättning av handlingar eller rutiner, artefakter, värderingar och funderingar som barn skapar och delar med varandra” (Corsaro, 2005b, s. 110, se Löfdahl 2014, s. 13, Löfdahls översättning). I dessa kamratkulturer rymmer normer, attityder och värden vilka kommer till uttryck i de olika delarna av barnens vardag på förskolan. Dessa varierar mellan olika grupper av barn och kan förändras över tid. Normer, attityder och värden innefattar lekregler och kunskap om till exempel statuspositioner i gruppen. Kamratkulturen kommer till uttryck i handlingar, i interaktioner och i dynamiken mellan barnen. När sociala representationer fungerar normerande i en kamratkultur kan de överföras från en situation till att gälla fler situationer inom gruppen (Löfdahl 2014, s. 13, 33).

Viktiga termer inom kamratkulturer är tolkande reproduktion och produktion, och primära och sekundära anpassningar. Tolkande reproduktion innebär att barn prövar på sådant de själva upplever att vuxna gör genom att själva leka det. De tolkar och omtolkar händelser och situationer de varit med om. Dessa händelser görs meningsfulla, de produceras, inom barnens

kulturer. I primära anpassningar rättar sig barn efter vuxnas regler. I de sekundära anpassningarna sker som ett motstånd mot vuxnas kultur och de regler och normer. Detta kan uttryckas i form av negativa sociala handlingar, ofta i barns lekar, så som social uteslutning och kan döljas från de vuxna (Löfdahl 2014, s. 14-16).

Leken är av kreativ natur och därför finns inga regler för vad som ska ske i leken utan reglerna, normerna, berättar hur man ska bete sig i leken. Dessa består av sociala samverkansresurser och sociala förbudsregler som avgör hur man ska eller inte ska bete sig i lek. Reglerna används för att skapa meningsfull social ordning i barngruppen med syftet att få deras sociala samvaro att flyta smidigt. Ens förmåga att följa reglerna avgör om man får vara med eller inte i det sociala samspelet, om man bli inkluderad eller exkluderad. Reglerna blir ofta som tydligast när någon bryter mot dem, vilket i sin tur kan legitimera exkludering, social uteslutning. De sociala resurserna består av regler som till exempel att fråga om att få vara med, vara snäll, spela sin roll i leken, vara kreativ och rolig samt att vara närvarande i leken. Förbudsregler handlar om att inte skada någon fysiskt, att inte visa upp socialt oaccepterade känslor, att inte göra bort sig, inte förstöra andras lek samt att inte vara äcklig, det vill säga fysiskt fränstötande. Inklusion och exklusion har även en subjektiv och en objektiv dimension. Subjektiv inklusion och exklusion baseras på om deltagaren i det sociala samspelet upplever sig själv vara inkluderad eller exkluderad i tillhörigheten. Objektiv inklusion och exklusion beskriver det iakttagbara, om deltagaren utifrån sett deltar eller blir utesluten (Ytterhus 2003, s. 18, 50-70).

En strategi för exklusion som barn kan använda sig av i förskolan är att oönskade lekkamrater får ofördelaktiga roller i leken. Kanske finns det en regel på avdelningen om att alla får vara med. Barnen kan anpassa sin lek så att de följer denna regel men ändå slipper leka med det oönskade barnet. Detta kan ske genom att ett barn tilldelas en marginaliserad, perifer, roll där den inte kan störa eller påverka den egentliga leken, samtidigt som att det utåt sett ser ut som att alla är med i leken. Om normerna i kamratkulturen godkänner denna uteslutning är det ett beteende som kan fortgå utan konsekvenser från kompisar, det kan i stället upprätthålla den sociala ordningen i gruppen (Löfdahl 2014, s. 33, 46).

Ett strukturellt perspektiv på mobbning

Mobbning kan ses ur ett individualpsykologiskt perspektiv. Detta innebär att man söker orsaker och lösningar på individnivå, det vill säga hos mobbaren och offret. Dock måste man även se till ”återkommande mönster av nedvärdering” som sker i gruppen där mobbaren och

offret befinner sig. Detta görs genom att komplettera det individualistiska perspektivet med ett pedagogiskt och sociologiskt synsätt på mobbning, ett strukturellt perspektiv. Utifrån detta perspektiv är orsaken till mobbningen ”kaskaden av mekanismer och laburinten av detaljer” som finns i gruppen eller organisationen. Det vill säga att orsaken kan hittas i gruppens struktur. Fokus flyttas från mobbarens avsikt till offrets uppfattning av att bli mobbad (Ekenwald & Säfström 2012, s. 57, 168; Frånberg & Wrethander 2011, s. 11).

Ekenwald och Säfström sammanfattar mobbning utifrån det strukturella perspektivet. De konstaterar att mobbning ofta handlar om makt och maktordningar inom en viss grupp. Mobbningen har ingen förklaring i offrets egenskaper, utan handlar snarare om att legitimera mobbningen för mobbaren själv. Rädsla för att själv bli utsatt kan hindra mobbningens åskådare från att stå upp mot mobbningen, även om det skulle kunna få mobbningen att upphöra. Allt motstånd mot mobbningen uppskattas av den mobbade, medan det passiva åskådandet kan vara mer skrämmande än mobbningshandlingen i sig. Mobbningsprocessen förändrar gradvis mobbarnas uppfattning om den mobbade, samt den mobbades egen självuppfattning. Mobbningen påverkar hela den mobbades tillvaro och bemötandet utöver mobbningshändelserna håller aktivt mobbningen i medvetandet. Långvarigt mobbade behöver hjälp och upprättelse, och de som mobbas behöver omplaceras (Ekenwald & Säfström 2012, s. 167-168)

Det är dominerande normer inom olika samhällens kulturer som avgör vilka egenskaper hos människor som ses som positiva respektive negativa just där och då. De som har makt kan då peka ut de personer eller grupper som innehar de negativa egenskaperna och det bildas ett ”vi” och ett ”dem”. Detta kallas stigmatisering och är applicerbart på det strukturella perspektivet om det är flera delar som samverkar i stigmatiseringen. Stigmatiseringen avgörs inte av de egenskaper som de utsatta har, utan av de som har makten i gruppen. De maktlösa kan inte stigmatisera de som har makten i gruppen. Den föreställning om positiva och negativa egenskaper som finns i samhället speglar sedan av sig i skolan som institution (Ekenwald & Säfström 2012, s. 54-56, 169). Jag kommer att utgå från att den avspeglning av samhället som sker i skolan även kan ske även i förskolan.

Syfte och frågeställningar

Syfte

Studiens syfte är att undersöka hur barn i förskolan ser på tillhörighet och utanförskap, normer och kränkningar utifrån ett strukturellt perspektiv på mobbning.

Frågeställningar

Hur karakteriserar barn positiva relationer och vänskap mellan barn?

Hur definierar barn normer och regler kring tillhörighet och utanförskap i kamratkulturen?

Hur ser barn på innebörden av kränkningar och uteslutningar mellan barn i förskolan?

Metod

Jag har använt mig av en kvalitativ metod där jag har gjort flera intervjuer med sex barn i förskolan. Intervjuerna har haft sin utgångspunkt i två barnböcker, *Den fulaste nallen i världen* samt *Jag var en superhjälte, säger vi!*. De upprepade intervjutillfällena har möjliggjort utvärdering av frågor och specifik planering inför varje intervjutillfälle, vilket har möjliggjort för mig att ställa frågor flera gånger eller ställa frågor som uppkommit under studiens gång. Detta stärker reliabiliteten och validiteten i undersökningen. Valet av barnböcker samt urvalskriterier för deltagarna har gjorts för att så långt som möjligt garantera att barnen som deltog skulle kunna bidra med information som är relevant för studien, detta för att i så stor mån som möjligt säkerställa kvalitén i undersökningen (Patel & Davidsson 2003, s. 103-104).

Urval

Barnen gick i den äldsta gruppen på en förskola i en förort i södra Stockholm och valdes ut i samråd med barnens pedagoger. Tre pojkar och tre flickor mellan fem och sex år deltog. Jag var känd för samtliga barn sedan tidigare, men arbetade inte som pedagog i gruppen. Alla hade språket för att uttrycka sina tankar samt erfarenheter av relationer och samspel i förskolan, vilket möjliggjorde förståelse för böckerna samt deltagande i diskussionerna.

Presentation av böcker

De böcker jag använt i min studie är *Den fulaste nallen i världen* av Mårten Sandén och Mimmi Tollerup-Grkovic och *Jag var en superhjälte, säger vi!* av Emma Adbåge. Jag valt dem för att de är vanliga barnböcker som tar upp relationer, utanförskap, kränkningar, lek samt för att handlingen främst utspelas utan vuxennärvaro. Böckerna kan inte anses vara pedagogiskt material mot mobbning, i enighet med Skolverkets rapport (2011b, s. 19).

Den fulaste nallen i världen utspelar sig i hemmiljö och de huvudkaraktärerna är Frida som fyller sex år, Shirin som är Fridas bästa kompis och Shirins äldre kusin Sara. Frida får en gammaldags nalle vilken hon finner ful och hård. Hon önskade sig en likadan nalle som Shirins nalle Vitis. Nallen får inget namn i boken. Frida och Shirin de utsätter nallen för psykiska och fysiska kränkningar och ger den ofördelaktiga roller i leken med Vitis. Frida lämnar sedan nallen på en lekplats. När Frida kommer hem till Shirin är Sara där Frida får en oönskad roll som medhjälpare i en frisörlek och bråk uppstår mellan henne och Sara. Shirin säger ingenting. Frida går därifrån, ångrar sig kring nallen och tar morfar till hjälp för att hitta den igen. I slutet leker hon och Shirin frisör med sina nallar.

Boken är skriven i tredje person ur Fridas perspektiv och förs framåt via hennes tankar, dialoger eller andra händelser. Texten visar Fridas känslor, hon vill till exempel inte visa de vuxna att hon är besviken över nallen. När de vuxna är frånvarande försvinner denna återhållsamhet och hon utsvängarna rejält i sitt beteende mot nallen när Shirin är med. När Sara kommer in i bilden blir Frida tillbakadragen och osäker på sig själv. Efter deras bråk är hon ensam, eftertänksam och ångerfull. Boken tar upp normer kring utseende, avvikelser, psykiskt och fysisk kränkning, lek, ålder, konflikter och utanförskap. I boken utsätter Frida sin nalle för liknande behandling som hon själv utsätts för av Sara. Bilderna är ganska avskalade från detaljer och fokuserar på händelserna och känslorna i texten. Mycket fokus ligger på att skildra känslor och stämningar, till exempel med närhet och avstånd, karaktärernas positioner i rummet, ansiktsuttryck och bildeffekter runt karaktärerna vid till exempel ilska.

Jag var en superhjälte, säger vi! utspelar sig i förskolemiljö. Huvudkaraktärerna är Pia och Nils, men även Nils kompis Jocke förekommer i Nils tankar. Pia är yngre än Nils och därför vill han från början inte leka med henne. Hon övertygar honom om att leka Batman, och han tar då över och bestämmer att han är Batman och Pia att få vara kattunge. De leker en fantasifylld lek. Nils försöker bestämma men Pia hittar på egna saker, vilket stör Nils. Nils svarar med en drake som bara åt kattungar och Pia får vara död. Nils räddar henne. Pia hittar sedan en skatt och Nils blir arg. Boken slutar med att Nils kommer på att Pia är ganska rolig och försöker få byta roll till kattunge. Pia säger nej. När Jocke kommer och vill leka säger Nils att Jocke kan vara Batman och Pia och Nils är kattungar.

Boken är skriven i tredje person och tar Nils perspektiv. Boken tar upp normer, lek, utanförskap, konflikter och ålder. Det läggs inte någon fokus på att Nils och Pia är av olika kön. Läsaren får veta att Nils använder en bestämd röst för att Pia ska göra som han säger, och att han tycker att det är jobbigt att Pia kommer på roliga idéer före honom. Under den största delen av boken pågår en konflikt kring att bestämma och påverka leken och de använder olika strategier för att få sin vilja igenom. Nils verkar anse sig ha rätt att bestämma, och utmanas av Pias ovilja att följa honom. De leker utan att egentligen vara kompisar, men i slutet får relationen i leken kompislik karaktär. Bilderna i boken visar främst barnens fantasimiljö, men i bakgrunden skymtar den verkliga miljön i förskolans olika rum. Bilderna är detaljrika och förstärker textens olika händelser och karaktärernas känslor.

Båda böckerna slutar med att huvudkaraktären lär sig något, att man kan tycka om en nalle fast den är ful och att man kan ha roligt med någon fast den är yngre. Båda böckerna beskriver

barnens känslor utan att ifrågasätta dem. Både Nils och Frida har först starka känslor mot nallen och att leka med Pia, men visar också att man får ändra sig. Båda böckerna tar upp ålder som en avgörande faktor för vem som anser sig ha rätten att bestämma i en lek, och de äldre barnen i böckerna utmanas av de yngre barnen på olika sätt i respektive bok.

Boksamtal och fokusgruppsintervjuer

Jag har intervjuat sex barn i boksamtal och fokusgruppsintervjuer, vilka har spelats in och transkriberats. Jag delade gruppen i två under varje samtal. Gruppsammansättningarna har varierat, vilket presenteras närmare nedan. Jag har valt metoden boksamtal då det enligt min erfarenhet är en vanlig metod för samtal med barn i förskolan, speciellt i värdegrundsfrågor. Att använda en metod som är känd för barnen kan hjälpa till att avdramatisera intervjumomentet, samt ger möjligheten att använda böckerna för att fokusera samtalen kring de ämnen man vill beröra. Barnen har tagit olika mycket plats i intervjuerna och jag har ofta upprepat frågor direkt till det eller de barn som inte svarat. Ofta har barnen då svarat jakande eller nekande, jag vet inte, eller upprepat vad en kompis sagt.

Jag genomförde två boksamtal kring varje bok och en fokusgruppsintervju med varje grupp. Vid boksamtal ett läste jag boken utan att ställa frågor. Jag lät barnen spontant komma med kommentarer och egna frågor och ställde ibland följdfrågor till deras frågor. Detta gav barnen möjlighet att lära känna böckerna och deras innehåll utan att påverkas av mina frågor. Graden av strukturering var låg för att ge mig en bild av hur barnen själva såg på innehållet i boken.

Barnens kommentarer och reaktioner under den första läsningen låg till grund för hur jag utformade frågorna till boksamtal två. Jag läste då böckerna och gjorde pauser för att ställa frågor. Frågorna till varje bok var utskrivna på papper så att både jag och barnen kunde se dem. Jag hade färgkodat frågorna och satt gem i motsvarande färg på sidan där de skulle ställas. Gemen gjorde att de var förberedda på att det skulle komma frågor. Graden av strukturering var här högre än under första läsningen, och frågorna baserades på deras tidigare kommentarer i kombination med mitt syfte för undersökningen.

Vid det tredje mötet genomförde jag en fokusgruppsintervju med varje grupp kring ämnet utan att läsa boken, men med böckerna som utgångspunkt. Boksamtalen samt uppsatsens frågeställningar låg till grund för utformningen av frågorna. Något jag upptäckte under boksamtal två var att de ofta gav ganska korta svar, och ibland kom in på annat. Under fokusgruppsintervjuerna valde jag därför att ha ganska många frågor. Graden av strukturering varierade, vissa frågor var generella och vissa specifika. Under första delen visade jag barnen

utvalda bilder från böckerna och bad dem att berätta om dem. Under boksamtalen reagerade och relaterade mycket till bilderna, och de blev här ett stöd för att minnas och att prata kring. Under andra delen använde jag mig själv som exempel och bad dem låtsas att jag var ett nytt barn som skulle börja på avdelningen. Jag sa att jag var lite orolig och bad dem berätta för mig om hur det var att gå på avdelningen. Grunden till detta var att jag ville att de skulle ge sitt perspektiv på barn i svaren, något jag försökte möjliggöra genom att ta distans till min roll som vuxen genom att be dem låtsas att svaren var till ett barn. Efter fokusgruppsintervjun valde några barn att rita teckningar, vilka jag satt på framsidan av uppsatsen.

Att intervjua barn

För att ”ta reda på *vad och hur* barn förstår ett innehåll, måste de ställa barnen inför situationer där de måste reflektera, tala och uttrycka sig” (Doverborg & Pramling Samuelsson 2012, s. 15). För att få reda på hur barnen uppfattar teman och händelser i böckerna försökte jag gå in i intervjusituationerna med ett öppet sinne. Barn och vuxna har ofta väldigt olika förgivettaganden, vilket kan leda till misstolkningar. Min strävan har varit att bemöta alla svar som lika mycket värda och inte ta något för givet, det går inte att svara fel. Risken med att ta saker för givna är att misstolka vad barnen vill säga eller kanske inte låter dem prata färdigt om man redan tror sig vet poängen. Detta har varit en svårighet under samtalen, men också i förberedelsen inför samtalen. Jag har utvärderat, omformulerat och vidareutvecklat mina frågor mellan intervjuerna. Eftersom jag träffat barnen under flera tillfällen har jag kunna ställa frågor vid fler än ett tillfälle och därför kompensera om jag missat något eller vill be dem utveckla något de sagt. Ett sätt för mig att förstå barnens svar har varit att ställa liknande frågor vid de olika intervjutillfällena och att ställa följdfrågor. Om de upprepar liknande svar speglar detta barnens genuina svar, vilket kan ge en mer nyanserad bild av vad de menar samt ökar tillförlitligheten i studien (Doverborg & Pramling Samuelsson 2012, s. 20, 40, 53).

Jag har tagit inspiration från strukturerade samtal med barn och använt mig av denna teknik i mina boksamtal och fokusgruppsintervjuer. Det är lättare för barn att reflektera utifrån en konkret och känd händelse, vilket är orsaken till att jag valt just boksamtal som metod. Jag ställde öppna och övergripande frågor, samt snävare frågor om specifikt innehåll. Barnen har fått tid på sig att svara på frågorna. Jag har valt att ställa frågorna med uppmuntran till barnen att berätta och beskriva utifrån händelser eller faktorer i böckerna, vilket skapar möjligheter till dialog. Genom att ställa frågor kring händelser och karaktärer i böckerna har jag kunnat undvika att ställa frågor som barnen kan ta som personliga eller utpekande. En utmaning har varit att få barnen att svara som de själva tycker, och inte utifrån vad kompisar, jag som vuxen

eller andra vuxna kan tänkas vilja höra. Utifrån min tolkning av samtalen har detta underlättats av att ha böcker som utgångspunkt då barnen kunnat prata om karaktärerna i böckerna snarare än att "lämna ut" sig själva. Genom att använda böckerna och sedan utvalda bilder från böckerna har jag lättare kunnat få barnen att fokusera på och knyta an till erfarenheter kring det jag velat diskutera (Doverborg & Pramling Samuelsson 2012, s. 34-39).

Etiska överväganden

Jag har följt Vetenskapsrådets krav vilka innefattar informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Jag har informerat barnen jag intervjuat om min studie och vad jag ska använda materialet till, samt att de när som helst kan avbryta sitt deltagande. Alla barn har vårdnadshavarnas skriftliga tillstånd. Allt material behandlas konfidentiellt med anonymiserade exempel. Jag kommer inte att använda materialet jag samlat in i något annat syfte än det jag presenterar för barnen och deras vårdnadshavare, det vill säga att jag gör ett arbete om barns sociala samspel i förskolan i relation till förebyggande arbete mot utanförskap och mobbning (Vetenskapsrådet s. 9-14).

Jag har jag anpassat mig efter barnen och fortlöpande försäkrat mig om att de vill delta i studien genom att återkoppla i början av varje tillfälle. Här ser jag intervjuformen boksamtal som väl anpassad för syftet, då barnen har varit intresserade av att lyssna på böckerna. För att barnen ge barnen möjligheten att bestämma om sitt eget deltagande har de informerats på en åldersadekvat nivå. Jag har presenterat studien konkret och tydligt genom att berättat att jag går i skolan och har en läxa där jag behöver hjälp av barn som kan läsa böcker med mig och prata med mig om saker som händer i böckerna så att jag ska få höra vad barn tänker. Jag har berättat för barnen att de får påhittade namn i uppsatsen, och de fick välja sina namn själva.

Det var viktigt att barnen har varit fler än mig vid boksamtalen och fokusgruppsintervjuerna, samt att de känt sig bekväma med varandra. Deras gemenskap har förhoppningsvis kunnat balansera upp det maktförhållande som jag som vuxen annars kan ha över dem. I och med att barnen deltar i grupp har jag även fått möjligheten att höra deras dialoger, vilka kan vara annorlunda än vad de skulle valt att delge mig i enrum. Under samtalen har jag försökt möjliggöra för varje barn att göra sin röst hörd då barnen tagit olika stor plats i samtalen (Doverborg & Pramling Samuelsson 2012, s. 31). Jag har även försökt att hålla mina kommentarer och frågor så neutrala som möjligt för att barnen ska känna sig trygga i att säga vad de tycker och inte få uppfattningen om att det finns ett rätt och ett fel svar. Jag har spelat in samtalen på min mobil och detta är något som barnen har varit väl medvetna om.

Resultat och analys

Min analys utgår från de olika boksamtalen och fokusgruppsintervjuerna och är tematisk uppdelad i tre delar utifrån mina frågeställningar. Jag kommer att analysera och beskriva resultatet utifrån syfte, frågeställningar och teorier och belysa barnens perspektiv genom citat. Jag kommer att behandla de tre frågeställningarna under motsvarande rubriker. Jag avslutar med en sammanfattning av resultatet. Barnens namn är fingerade. De barn som har intervjuats är Sofia, Isa, Mimmi, William, Thomas och Alex. Jag vill även förtydliga att jag även refererar till karaktärerna i böckerna vid namn, Nils och Pia från *Jag var en superhjälte, säger vi!* samt Frida, Shirin och Sara från *Den fulaste nallen i världen*. Utöver detta kommer jag ibland att referera till att jag själv gör saker, vilket syftar till när jag använde mig själv som exempel under andra delen av fokusgruppsintervjuerna. Jag kopplar citaten till boksamtal ett och två samt fokusgruppsintervjuerna, oftast genom förkortningar. Gruppindelningen såg ut som följande: boksamtal ett, grupp ett (B1G1): Sofia, Isa och William, boksamtal ett, grupp två (B1G2): Thomas, Alex och Mimmi, boksamtal två, grupp ett (B2G1): Thomas, William och Sofia (ej med under *Den fulaste nallen i världen*), boksamtal två, grupp två (B2G2): Isa, Alex och Mimmi, fokusgruppsintervju grupp ett (FG1): Isa, Sofia och Alex och fokusgruppsintervju grupp två (FG2): Mimmi, William och Thomas.

Relationer och vänskap

Här besvaras frågeställningen ”Hur karaktäriserar barn positiva relationer och vänskap mellan barn?”. Jag beskriver barnens syn på relationer och vänskap genom citat kopplade till litteratur och teori kring relationer och vänskap. Dessa är sociala resurser och förbudsregler, normer kring vänskap, vilja att lösa konflikter, ömsesidighet i relationen samt lek.

Sofia FG1 svarar snabbt på frågan om hur man ska vara bland kompisarna ”Va snäll”, vilket är en social resurs (Ytterhus 2003, 70). Samtliga barn är överens genom alla intervjuer om att man behöver vara snäll för att kunna vara med och leka, passa in och vara en bra kompis. Min uppfattning är att vara snäll är den viktigaste och mest övergripande regeln och normen bland barnen. Att vara snäll verkar enligt barnen vara en förutsättning för att ta sig in i en lek.

Mimmi FG2 ger en strategi för att hitta kompisar ”Då sa du typ ’vad heter du’ så säger han, om han har en arg röst, då ska du inte bli kompis med honom, om du har, frågar någon annan som har en glad röst”. Hon menar att man kan lyssna på andras röster därefter göra sitt val ”Ja, så kan du bli kompis med den som är glad”. Om man bråkat i en lek men vill vara med igen säger William B2G1 att man kan ”fråga snällt om man får vara med”. Ofta förekommer

konceptet att vara snäll i omvänd form, barnen reagerar när någon inte är snäll, när någon bryter mot regeln. De använder olika ord, som schysst och oschysst, snäll, dum och elak.

Det är tydligt att kompisar är viktigt. Thomas FG2 berättar ”Det är som bäst när man har väldigt många kompisar, det är bra för mig i alla fall”. Mimmi och William är överens om att om man har flera kompisar så finns det alltid nån att leka med om en är borta, även om det verkar som om man helst leker med sin vanliga kompis ”han inte är van med Pia”. William B2G1 menar att ”Det är bäst att leka med Mia, eh, Fia eller vad hon heter ... Då hade han ju nåt att göra”. Mimmi FG2 ”om du har typ en kompis, och så är hon inte här, då kan du ta nån annan” och William instämmer ”för om nån är borta och nån annan kompis som är kompis den, då kan man leka med den”. Mimmi ger ett exempel som visar på vilja till att lösa konflikter inom en vänskapsrelation ”typ som (namn) och jag, vi brukar bråka men sen typ om en dag så blir vi vän igen ... då blir vi kompisar”.

Barnens kommentarer visar att de ofta tar parti för den som de anser svagast, eller möjligtvis den som de känner mest gemenskap med. När det beskrivs hur nallens sitter med sina ”Dumma gula ögon” kommenterar William B1G1 att ”de är inte dumma” och när Frida puttar ner nallen i en buske säger han ”men det var ju dumt”, och menar att det är ”inte schysst för nallen” att hon låter den ligga kvar i busken. Alex B1G2 kommenterade direkt att ”den är lite ledsen, nallen” när Frida visar missnöje över presenten. Alex visar att nallen har skruvar i armar och ben och säger att ”Jag tror inte det är ett gosedjur” och ”Jag tror det bara är en leksak som är hård”. Mimmi stödjer teorin med förklaringen ”därför den är från leksaksaffären”. Mimmi beskriver senare hur Frida kan göra rent praktiskt för att krama nallen, och Alex kommenterar på att nallen ser gladare ut i slutet. Min tolkning av detta är att de försöker rättfärdiga att nallen är hård och inte går bra att krama. Om den vore en leksak och inte ett gosedjur skulle den kanske inte ha kravet på sig att vara kramvänlig. De accepterar också Fridas ånger och att hon vill hitta nallen igen, Mimmi B2G2 berättar ”Därför, att när hon var själv då kände hon såhär, jag har bara en nalle, den kommer säkert pigga upp mig när jag är så ledsen”. Kanske ser de på Frida och nallens relation som en vänskapsrelation, att de vill lösa sina konflikter och får ett ömsesidigt socialt utbyte av att vara tillsammans (Asher & Rose 1997, se Jonsdottir 2007, s. 64-65).

Att vara bra är något som barnen också återkommer till flera gånger. Jag tolkar det som de sociala resurserna att spela sin roll i leken, vara kreativ och rolig samt att vara närvarande i leken (Ytterhus 2003, s. 70). Att vara bra inom lek tolkar jag som att man har önskade

färdigheter eller kunskaper inom olika lekar, man känner till lekarna och vet hur man gör för att spela sin roll. För barnen blir dessa egenskaper tydliga och viktiga i deras relationer, då de är i sina relationer under lekarna. Thomas FG2 tolkar att vara bra som ”du kan vara bra, på å leka” och ”Du borde kunna leken”. William tillägger om att kunna leken, ”Du kan träna”. Alex FG1 menar att vara bra också innefattar ”man måste vara snäll mot andra, inte puttas”.

I *Jag var en superhjälte, säger vi!* frågar jag om varför Pia hittar på speciella saker och Alex B2G2 svarar att ”Hon vill vara bättre” och Mimmi fortsätter ”Ja, därför att hon vill ju först vara superhjälte, ja så, men det hon vill vara lika bra som han då, men då har hon också speciell, men han vill bara bli mycket speciellare då”. Man vill vara hjälte och speciell, min tolkning blir att de syftar till att man vill vara bra i leken eftersom det är en hjältelek. Barnen syftar till kläder och påhittade egenskaper i leken som gör personen mer speciell. Även William B2G1 gav samma svar på frågan ”För hon vill vara bättre än killen”, men tillägger ”Förmodligen blir den andra surare på den andra”. Thomas fortsätter ”hon vill vara cool”. När jag frågar om det är viktigt att vara bra och cool svarar Thomas ”Nej, det är bara viktigt att vara... ja, såhär trevlig”. Här blir det svårt för mig att veta om detta är en norm bland barnen, eller om det är en primär anpassning (Löfdahl 2014, s. 16). William kontrar med ”Men vara bra, det måste ju, det är ju viktigt” och beskriver att vara bra som att vara ”bra på olika saker”.

Att vara bra, i form av den sociala resursen att vara kreativ och rolig, blir i Pia och Nils lek i *Jag var en superhjälte, säger vi!* ett redskap för att styra leken, ett medel för att bestämma i och påverka leken. Barnen menar däremot på att det inte är schysst att ta över för mycket i en lek, då det blir på bekostnad av den andra. Att barnen menar att Nils och Pia försöker vara bättre än den andra visar att de har tolkat in deras agens och maktkamp om att få styra i leken. Det räcker inte med att vara bra, de vill vara bättre och mer speciell, något som kan leda till att man kan styra i leken, och därmed påverka sin egen roll.

I *Den fulaste nallen i världen* Mimmi, Thomas och William FG2 är överens om att Vitis, enligt Shirin och Frida, var bäst i leken. Barnen sedan känslan av inte vara bra i leken, vilket de menar kan få en att ifrågasätta eller vilja lämna leken. Den fula nallen ”bara hade tråkigt” enligt Mimmi och undrade ”varför får jag göra allt det dåliga och Vitis får göra allt det bästa”. Thomas beskriver nallens känslor vidare ”Jag vill inte vara med här, jag vill springa härifrån”. För den fula nallen rådde däremot ingen kamp, den var hade ingen möjlighet att påverka sin situation och ville helst bara slippa leken. Frida utmanade Sara men lyckades inte ta sig in i leken utan lämnade. I enlighet med hur jag skulle tolka böckerna verkar barnen uppfatta

samtliga karaktärer som aktörer, men karaktärernas agens, möjlighet att påverka sin situation, varierar (Löfdahl 2014, s.11-12), något som jag tycker att barnen förmedlar i sina kommentarer om händelserna i böckerna. Nils och Pia uppfattas båda ha agens inom leken, och det är kanske därför maktkampen uppstår. Frida har agens att lämna men inte påverka situationen inom leken om hon inte väljer rollen som Sara tilldelat henne. Nallen verkar sakna agens och är utelämnad till Frida och Shirin.

Påhittighet och kreativitet i leken som enligt Ytterhus (2003) är en social resurs orsakar konflikter i böckerna. Det kan vara så att den sociala resursen att vara kreativ endast fungerar i en vänskapsrelation och inte här när Nils och Pia blir lekkompisar för att de råkar vara på samma plats utan andra lekalternativ. De är inte varandras ömsesidiga val och deras relation präglas därmed inte av den respekt samt vilja till att lösa konflikter som finns i en vänskapsrelation (Asher & Rose 1997, se Jonsdottir 2007, s. 64-65). Barnen i studien har förmodligen själva erfarenhet av att leka med olika barn, både vänner och lekkompisar, vilket gör att de kan sätta sig in i Pia och Nils situation. Thomas FG2 förklarar att man ska undvika att ”göra nånting så du får allt speciellt”, vilket kan leda till ”bråk”. Jag tolkar detta utifrån intervjuerna som att hitta på speciella saker till sig själv i leken, kanske speciellt när man inte leker med sin vanliga kompis. Mimmi försätter ”om någon är speciell på förskolan, och sen blir du speciellare än henne, då kanske hon blir arg, sen blir hon den, så blir hon den som inte är speciell, å då blir typ du den som är speciellast”. Det verkar alltså handla om att man inte ska utmana eller försöka ta över någons roll, utan att man måste anpassa sig efter den man leker med eller de normer och den maktordning som finns i gruppen. Under fokusgruppsintervjuerna frågar jag vilka lekar jag skulle kunna vara med och leka. Båda grupperna ger förslag på kända lekar som har bestämda regler, som kurragömma, burken och kull. Kanske är detta lekar som fungerar att leka med vem som helst då reglerna är kända och man ofta är fler som leker. Risker för att konflikter ska uppstå blir mindre.

Normer kring tillhörighet och utanförskap

Här besvaras frågeställningen ”Hur definierar barn normer och regler kring tillhörighet och utanförskap i kamratkulturen?”. Jag beskriver barnens syn på tillhörighet och utanförskap genom citat kopplade till litteratur och teori kring sociala resurser och förbudsregler, inklusion och exklusion, normer, ålder och primära och sekundära anpassningar inom kamratkulturen.

Jag frågar om vad jag skulle behöva kunna för att vara med och leka och Isa, Sofia och Alex FG1 börjar direkt räkna upp regler kring vad jag inte får göra. De lägger fokus vid den fysiska delen av förbudsreglerna, att inte slåss, bråkas, puttas, vara dum, göra illa, dra i kläder. Alex lägger även vikt vid att inte stjäla, ”ta från fickor”, och jag tolkar det som att det är något som diskuterats på avdelningen. Isa bygger vidare på att man ska respektera andras saker ”Om man har nån fin grej som man ska ge till en fröken på väg, kan man inte liksom ta det och riva sönder och kasta det i en papperskorg”. Den andra gruppen svarar på samma fråga med att ge råd. William tycker jag ska ”Lära dig hur de heter” och Thomas menar att jag ska veta om kompisarna ”att de är snälla”. Efter lite tvekan berättar Mimmi att ”du behöver lära dig att man inte ska slåss”. Samtliga är överens om hur man inte ska bete sig på avdelningen och i leken. Återigen är min tolkning att detta är något som har hänt på avdelningen och som kommit upp till diskussion. Fysiskt våld samt att ta eller förstöra saker för varandra är kränkningar och barnen visar tydligt att de är medvetna om detta kan förekomma, samt att de tar ställning emot dem.

Barnen betonar vikten av att vara snäll, men pratar också mycket om att ha speciella saker och att vara bra. Jag ser dessa, behovet av att vara snäll för att få tillgång till leken och viljan att bestämma för att trivas i leken som motpoler som barnen verkar behöva balansera mellan. Barnen ser påhittighet i leken som ett sätt att styra leken, att vara bra och speciellt ger makt att få bestämma som man själv vill. Det verkar viktigt att få vara med och bestämma i leken, för William B2G1 är det självklart att Pia också vill bestämma i leken ”För alla vill bestämma”. Barnen har lite olika argument för vem som får bestämma vissa saker. Sofia B2G1 menar att Nils bestämde ”För att han trodde att han bestämde det först”, att bestämma först kan alltså ge förtur. Mimmi B2G2 berättar om Sara ”den som börjar å leta kompisar, det kanske är den som bestämmer”. Mimmi kommer även med ett förslag om när Pia vill bestämma mer i leken ”Göra mycket bättre, hon kanske, Pia kanske gjorde såhär ’nej nu måste jag göra, jag kan inte göra, jag måste göra bättre förslag, göra så att jag får bättre’ typ nåt sånt kanske Pia tänker”. William B2G1 börjar med ”Den som hittar på leken” men ändrar till att ”Alla får bestämma” i enlighet med Thomas ”Ingen bestämmer själv, alla får bestämma”. Trots de olika argumenten håller alla med om att alla som är med i en lek ska få bestämma. Isa B2G2 tar upp möjligheten att kompromissa ”Man kan ju turas om att göra det ... man kan ju göra ett först, man kan göra det lite av den och lite av den”. Under FG1 berättar hon om att bestämma över olika roller i leken ”Alla, alltså man ska inte göra såhär mot nån annan när man leker mamma pappa barn att den andra ska bestämma vad den ska va”.

Flera gånger berättar barnen om hur karaktärerna i böckerna är avsiktligt elaka, dumma eller oschyssta mot varandra. Syftet är då att få sin vilja igenom, att få bestämma i leken. I frisörleken säger Sara att Frida inte kan vara kund eftersom hon har kort hår. William B2G1 menar att Sara bestämmer att detta ”För att hon vill vara dum mot Frida”. Under fokusgruppsintervjun står han fast vid samma åsikt, ”Hon vill vara bäst, hon vill vara dum mot Frida”. Här förklarar han att hon vill vara bäst, vilket kan vara en strategi för att styra leken. Mimmi fortsätter Williams tanke ”Eller så kanske hon vill vara dum mot Frida för att hon ska ha tråkigt” och beskriver strategin att ge Frida en oönskad roll utifrån hennes personliga egenskaper samt egenskaper i leken ”att hon får städa därför hon har kort hår, och inte ens ha som dem” och ”Och hon kommer ju inte gifta sig, det kommer ju hon”. Detta bekräftas under samma intervju via Mimmis tolkning av Williams kommentar till när Nils bestämmer att Pia inte får vara Batman ”Han vill vara oschysst mot Pia” och menar ”Att man kanske är dum tillbaka” och att han kanske vill bråka med Pia. Mimmi menar att ”Eller så kanske det är så att han vill att han ska vara jättebra och hon inte ska va lika bra men då blir det hon som är bättre än honom” och vidare ”För att hon, ibland får hon göra bra saker och ibland får han göra roliga saker och så”. Att vara bäst i leken innebär alltså att man kan styra leken, men kan alltså ske på bekostnad av andra, vilket inte är snällt.

Under fokusgruppsintervjuerna ber jag barnen berätta om Nils. Isa berättar direkt att ”Han tyckte hon var för liten för att leka”. Den andra gruppen fokuserade mer på hans känslor. Jag frågar om hur många år Nils är och får svar mellan fem och sex år, någon gissar på tio, kanske på skoj. Pia ses som tre eller fyra år. Alex menar att hon kanske kan vara så ung som två år. De är överens om att Pia är yngre. Det samma gäller Frida och Shirin som ses som jämngamla, omkring sex år, medan Sara är betydligt äldre, mellan 9 och 16 år. Jag tolkar det som att barnen har bra koll på förskolans åldersgrupper, men ser äldre barn som mer svårplacerade. I förskolan kan ålder vara en kulturell resurs, det är viktigt att veta hur gamla alla är för att kunna kategorisera andra barn efter just ålder (Hägglund 2007, s. 104-105).

Temat ålder finns med i båda böckerna och är något som barnen ofta kommenterat under läsningarna. Nils uppfattning om Pia som daddig är tydlig i Alex B2G2 svar, på frågan varför han hellre skulle vilja leka med sin vanliga kompis Jocke än med Pia ”Därför att Nils tycker inte om att leka med småbarn kanske”. Mimmi försätter ”och han är själv kanske stor och det kanske inte hon är” och sätter sig in i Nils möjliga tankar ”nej jag vill inte leka med en sån liten, jag vill leka med en stor som min kompis, han är också lika stor”. När jag frågar om det är viktigt att vara lika stor svarar alla däremot nej. Isa förklarar ”Det kan vara viktigare att

man kan vara tre och man kan vara två och man kan vara ett och man kan vara noll man kan vara fyra och man kan vara fem” och Mimmi bekräftar ”Ja det är precis som jag för jag är fem år och (namn) är sex men vi är ändå kompisar”. Lite senare menar Alex att Nils inte vill vara katt för att ”kanske han tycker att det är för barnsligt att ha en kattdräkt på sig”, och återkommer till argumentet ”för barnsligt” när vi pratar om att bestämma i leken, han menar att kattdräkter passar bättre för ”små systrar”. Kanske är både ålder och kön avgörande i vilken roll Pia tilldelas. Jag antar att själva ”barn” i ”barnsligt” inte är relevant, utan att det används om yngre på ett negativt sätt. Jag frågar om man får bestämma mer om man är äldre ”Näe” svarar Alex och Isa fyller i ”Alla kan ju bestämma, FAST de är mindre”. Alex, Isa och Sofia FG1 är överens om att förbudsreglerna, att inte slåss eller sparkas och så vidare gäller för alla åldrar, förskola, skola och även vuxna.

Jag frågar om hur det är att leka med någon yngre. William FG2 säger först ”roligt”, men lägger till ”och medans lite tråkigt” när en kompis tvekar i sitt svar. Alex FG1 menar att det är ”tråkigt” men Isa säger emot ”Ja men alltså man kan ju leka nånting fast man inte är lika stor”. Att ålder är viktigt för Alex visar sig lite senare under samtalet när han vill ändra sig i frågan om Nils ålder, att Nils kanske är fyra år, ”jag tycker att det är inte så himla roligt att leka superhjältar ... Nils kanske är yngre än mig”. Detta visar att normer kring ålder är något som i högsta grad är relevant i barnens vardag på förskolan och en del av deras kamratkultur. Det är inte någon självklarhet för dem att alla vill leka med någon som är yngre. Detta kan enligt en potentiell åldersmaktordning i gruppen ses som legitimt, det är accepterat och bör kanske undvikas. Om så är fallet kan detta undvikande och uteslutande ses som en möjlighet för banal mobbning. Samtidigt som detta är tydligt så visar de också på att de känner till hur det ”ska vara”, att det inte ska spela någon roll och att man kan leka med alla. Här visar sig barnens balansgång mellan de primära och de sekundära anpassningarna i kulturen i gruppen (Hägglund 2014, s. 16, 104-105; Löfdahl 2014, s. 14-16).

Mimmi B2G2 tar upp att det faktum att Pia är tjej kan ha med Nils inställning att göra ”Liksom hon vill ju leka med alla men det vill inte han, han vill bara leka med en kompis, och han tycker att ’nej, det går inte på, jag kan inte leka med henne, hon är bara en flicka, jag leker säkert med killar mer’ typ så kanske”. Isa ifrågasätter Nils val ”Varför leker han inte med alla?”. Utöver detta är det ingen som menar att det är därför Nils inte vill leka med Pia därför att hon är flicka, däremot kommer det upp i diskussioner kring roller i leken. Det kan vara eftersom Nils redan i början av boken beskriver Pia som ”liten och daddig”. Det kanske kan vara så att leka utanför sin ålder är en större grej än att leka med någon av det andra

könet. Generellt lägger barnen större vikt vid ålderskillnader än vid olika kön under intervjuerna, vilket kan vara en avspeglning av normerna inom gruppen.

I diskussionen kring att vara bra kom William och Thomas in på olikheter hos tjejer och killar när det gäller att vara bra, och vad som passade bra för killar och tjejer. Det visar att de är medvetna om normer kring kön och genus, samtidigt som de var tydliga med att de tyckte att det var helt ok att bryta mot dessa normer samt att vara bra på eller leka lekar som egentligen "passar bättre" för det andra könet. William B2G1 berättar att Pia får vara kattunge "För att det är ju bättre för tjejer, eller inte direkt bättre fast, det är vanligare för tjejer" och menar att "Det hade inte varit bra om han hade varit en kattunge". När jag frågar bekräftar Thomas att tjejer passar bättre som kattungar än killar "Det passar bättre att vara hundar för killar" och William konstaterar "Det är skillnad ju, på tjejer och killar". William och Thomas verkar eniga om vad killar gillar, robotar, parkour och breakdance, medan tjejerna gillar Barbie, dockor och balett. I mina öron lät detta stereotyp men fortsatte utan att påpeka detta. Direkt efteråt berättar William "Men man kan göra samma saker fast man är tjej och kille" och tar en pojke som har Barbiedockor som exempel. Thomas stämmer in "Inga killsaker är tjejsaker, och inga tjejsaker är killsaker. Det finns inga saker som är för nån" och när jag frågar menar han att sakerna bara "passar lite mer bra" eller är "det vanligaste" och båda två är ense om att "ingenting" händer om man byter saker. Huruvida min roll som vuxen påverkar deras öppenhet för normbrytande beteende kan jag inte veta. Sofia deltog inte i killarnas diskussion kring tjejer och killar, och svarade "vet inte" när jag frågade vad hon tyckte. Även Alex B2G2 gör skillnad på tjejer och killar när det kommer till roller då han berättar att kattdräkter passar bättre för "små systrar". Oberoende av de andra pojkarna i studien har även Alex konstaterat att rollen som katt passar bättre för tjejer. Thomas B2G1 berättar att "vissa tjejer är rädda för spindlar", men ändrar sig något när varken jag eller Sofia är rädda. William säger först "Som jag, jag är rädd", men ändrar sig sen till "tycker inte om". Kanske vill han leva upp till förväntningen om killar, eller så vill han inte vara den enda i rummet som är rädd för spindlar.

Jag frågar om tjejer och killar behöver kunna olika saker, och Isa FG1 berättar "tjejer kan kunna som killar, som Alex kan kan Sofia kan ju göra det som Alex kan". Den andra gruppen var inne på samma spår, man kan kunna både samma och olika. När jag frågar vad som passas bäst när de slåss mot draken svarar Thomas "Nils", men när jag frågar om det går att slåss på något annat sätt säger han "Det bästa är två tycker jag" vilket skulle inkludera Pia. William bekräftar "Ja det är bäst, för då är man starkast, ihop. Då samarbetar man". Samtliga killar i studien menar att det finns vissa skillnader på tjejer och killar och att de visar sig på olika sätt.

Det är tydligt att normer för maskulinitet och femininitet finns i gruppen. Samtidigt betonar de själva att det inte är något problem att bryta mot dessa normer. Om denna öppenhet är genuin och bestående bör normbrytande mot könsnormer inom gruppen inte orsaka uteslutning ur gemenskapen eller annan form av mobbning. Problemet skulle i så fall uppstå om barnen kommer till en ny kamratkultur där samma öppenhet inte finns, alternativt om den öppenhet de visade mig är en primär anpassning och det inom kamratkulturen sker konsekvenser som inte pedagoger eller andra vuxna får reda på (Dolk 2013, 26; Löfdahl 2014, s. 13-16, 33).

Barnen är överens om att alla får vara med när man leker. Under ena boksamtalet sa en nej, men ändrade sig när kompisarna svarade ja. De berättar att man kan göra undantag, till exempel William B2G1 ”Ibland säger man ju nej för man vill leka en dag lite själv för att man ska komma hem till varandra kanske” och fortsätter ”Man kanske säger sen”. Mimmi och Isa B2G2 är inne på att man inte måste vara och leka med om man inte vill. Jag frågar vidare om man får säga ja till en kompis, men nej till en annan och William svarar ”Man måste säga ja till båda eller så måste man säga nej till båda ... För annars kanske blir den andra utanför”.

Kränkningar och uteslutningar

Här besvaras frågeställningen ”Hur ser barn på innebörden av kränkningar och uteslutningar mellan barn i förskolan?”. Jag beskriver barnens syn på kränkningar och uteslutningar genom deras citat och koppla dessa till litteratur och teori kring sociala förbudsregler, inklusion och exklusion, mobbning och kränkningar, agens och aktörskap, vänskap och normer och primära och sekundära anpassningar inom kamratkulturen.

Barnen uppfattar utanförskap i båda böckerna, vilket de definierar som att någon av karaktärerna är just ”utanför”. Alla är ense om att det är negativt att vara utanför. När Frida lämnar leken berättar Mimmi B2G2 att hon känner sig ”Arg och ledsen”. Att inte vara önskad som lekkamrat berättar barnen om när Nils inte vill leka med Pia, Sofia B2G1 tror Pia blir ”sur” och William tror hon blir ”ledsen”. Isa B2G2 berättar att det känns ”Inte så roligt” och Mimmi fortsätter ”Hon tycker nog att ’varför får jag inte vara med, det är bara hans kompis som leker med honom han’”. Isa föreslår att de kan klättra, en lek som jag antar att alla kan vara med på, och ifrågasätter Nils ovilja att leka med Pia ”Varför leker han inte med alla?”.

Utanförskap kan skapas av att man inte får vara med i leken, men också genom att man är med i leken fast får en perifer roll där man exkluderas från den verkliga leken eller gemenskapen. Jag har upprepade gånger frågat om att vara med på riktigt, och barnen verkar vara ense om att varken nallen, Frida eller Pia är med på riktigt i de lekar där de behandlas illa

av övriga karaktärer och beskrivs som ”utanför”. Nils tilldelar Pia rollen som kattunge, en passiv, marginaliserad roll i leken. Mimmi menar att hans syfte med att själv vara superhjälten även kan ha varit att bli omtyckt ”han vill inte att Pia ska vara en superhjälte och rädda alla, han vill att han ska rädda alla så alla gillar honom och inte gillar katten”. När Pia inte accepterar den marginaliserade rollen ändrar Nils omständigheterna i leken. Nils bestämmer att Pia blir uppäten och dör, vilket exkluderar henne ur leken, om än tillfälligt. Alla barn är överens om att Nils agerande handlar om att behålla rollen och egenskaperna som hjälte i leken och att Pia är ”utanför” i leken när hon får vara död, och att hon inte är med i leken på riktigt. Alex berättar ”han vill bara vara hjälte, bara rädda saker, bara rädda människor” (Löfdahl 2014, s. 33, 46). Genom att Pia dör i leken kan Nils utesluta henne från hjälterollen och får behålla den för sig själv. Jag frågade barnen om hur Pia kände sig när hon fick vara död och barnen var ense om att rollen som död var negativ och oönskad, Sofia B2G1 berättar att Pia ”tycker inte det är roligt”. William menar att det är ”Ledsamt, hon är sur” och Thomas säger att hon är ”Utanför”. Mimmi B2G2 säger ”Jag tror Pia känner sig ledsen och inte vill leka, hon kanske vill leka något som kurragömma eller något annat”. Den objektiva exklusionen här är beroende på vem som tittar på leken, jag skulle kalla Pia exkluderad och det gör även barnen. Andra som ser liknande lekar kanske inte ser detta som objektiv exkludering, uteslutning, utan som objektiv inklusion (Ytterhus 2003, s.18), att Pia är med i leken. Kanske har barnen lättare att se uteslutningar inom lekar och marginaliserade roller än vad vuxna har, då de själva är vana deltagare i lekar och därför ser dem ur ett annat perspektiv än vuxna.

I *Den fulaste nallen i världen* hamnar Frida i utanförskap redan tidigt. De andra barnen har likadana kläder och Frida ångrar sitt klädval, William B2G1 uppfattar Fridas känsla av att inte passa in och viljan att göra det ”hon vill vara lika fin som Shirin och Sara” och att detta känns ”ledsamt, tokigt”. Mimmi FG2 beskriver Fridas känsla ”Hon blir ledsen för att hon fick, när hon var typ här blir hon såhär typ ’oh jag vill gå hem och ta på mig mina finkläder’”. I frisörleken bestämmer Sara att man måste ha långt hår för att vara kund, den eftertraktade rollen i leken. Frida får ofördelaktig roll på grund av sitt utseende, sin okunskap om frisörlekar, och kanske också sin ålder då Sara är äldre. Hon får den marginaliserade rollen som medhjälpare (Löfdahl 2014, s. 33, 46). Thomas och William BGG1 enas om att Frida är utanför, hon är ”ledsen” och ”avundsjuk”. Mimmi B2G2 beskriver Fridas känsla inför rollen ”vad ska vi göra, vad ska jag göra, jag vill inte vara sopare eller städa”. Jag frågar om Frida passar in i leken och Alex FG1 berättar ”Nej ... Därför Sara säger att hon har för kort hår”.

Han bekräftar att Saras regler i leken utsluter Frida. Mimmi lever sig in i Fridas känslor när hon sprungit iväg från Sara och Shirin ”Mmm ledsen, hon tänker nog såhär ’men varför, varför gjorde jag sådär, varför gjorde jag så, varför vart jag så arg, varför skrek jag åt henne, så kanske de andra tycker att...’”. Mimmis tolkning visar att hon ser Frida som en aktör, att hon hade kunnat agera annorlunda och därmed förändra situationen. Samtidigt så verkar hon lägga ansvaret för lekens utfall på Frida, då hon inte formulerar några av Fridas tankar kring hur Sara agerade. William B2G1 svarar däremot att Frida tänker på ”Att hon var dum, Sara”, och lägger därmed inte ansvaret på Frida utan ser Saras agerande som en orsak till vad som hände (Halldén 2007, s. 26-27. Löfdahl 2014, s.11-12).

Jag frågar om varför Frida drar i sitt hår och tänker att är fult. Alex B2G2 menar att ”Hon vill att det ska bli långt”, Mimmi håller med och tillägger ”Därför att hon har kort hår och inte lika stort som hon så hon inte kan leka frisör längre”. Fridas utanförskap förstärks då hon aldrig varit och frisören och inte kan leken, vilket William och Thomas B2G1 beskriver som ”tråkigt”. William föreslår att om man inte kan en lek kan man ”Säga snälla” eller ”gå till nån annan”. Mimmi B2G2 ”Man säger såhär ”vad ska man göra, jag har aldrig lekit det förut, kan ni lära mig hur man gör?”. I boken frågade inte Frida om hjälp, och Sara valde att ge henne en marginaliserad roll, vilket ledde till utanförskap och konflikter i leken. Barnen visar en vilja att undvika utanförskap och konfliktern, de visar förståelse för att någon inte känner till en lek, och en viss förväntan på kompisarna att stötta genom att berätta hur man gör. William och Thomas B2G1 tycker att Sara och Shirin kunde hjälpt Frida i leken, William säger ”Vara snällare mot Frida och säga att hon får vara med”.

Under fokusgruppsintervjuerna frågar jag om hur det skulle vara att inte ha någon kompis på förskolan. Alex FG1 säger att det är viktigt att ha en kompis, och Isa menar att det inte skulle vara roligt att vara på förskolan utan en kompis. Alla är ense om att man skulle få leka ensam då, Sofia ger att leka ”Sten, sax, påse” med båda händerna som exempel. Mimmi, William och Thomas FG2 är eniga om att det är viktigt att ha en kompis och det skulle vara tråkigt och ledsamt att inte ha någon kompis. Mimmi berättar ”Ja ledsamt, åh du kommer säkert inte å känna dig bra å vill tillbaka till den förras förskola där det var mycket roligare”. Jag frågar om de tror att det finns barn som inte har någon kompis på sin förskola. William tvekar lite, men svarar sen att alla nog har kompisar. Thomas tvekar också men tar sig själv som exempel, ”jag har ju haft många kompisar alltid”. Barnen utgår från sig själva i frågan om det finns barn utan kompisar. Kanske är det svårt att förstå hur det skulle vara och därför blir det inte troligt i deras värld. Kanske är det en förhoppning om att alla ska ha kompisar. Kanske har både

William och Thomas varit i kontakt med barn som inte haft kompisar, men inte uppfattat det. Sofia, Isa och Alex FG1 tror att det finns barn som inte har kompisar, i alla fall några. Mimmi FG2 berättar ”Jag tror, jag känner en på min gamla förskola, jag kommer inte ihåg vad han heter, men han hade inga kompis. Men typ, han bytte också förskola och där fick han en kompis”. Mimmi har själv sett och reflekterat över denna pojke som inte hade någon kompis och hon berättar att hon tror att han kände sig rädd. Dessa skillnader i barnens erfarenhet och uppfattning om ensamhet och utanförskap gör att de tänker olika i frågan. Mimmi bekräftar den otrygghet som kan upplevas för ett barn som saknar en riktig vänskapsrelation. Att ha en vän ger trygghet för barnen, de vet att de har någon att leka med och någon som stöttar dem om de behöver hjälp (Allen, 1981, Asher & Rose 1997, se Jonsdottir 2007, s. 66).

Jag frågar hur man kan göra när man blir arg när man leker och Thomas FG2 berättar att ”Man säger sluta” och fortsätter ”Och när nån inte lyssnar, då ska man gå och säga till fröken” William håller med och tillägger att ”man kan också säga till mamma och pappa eller till skolsyster om man är på en skola”. Medan Williams tanke var att söka stöd eller hjälp kommer Thomas snarare in på ett spår om hämnd. Han föreslår att man kan säga till tomten ”nu säger vi att (namn) har varit dum ’Tomten, (namn) har varit dum mot mot så han får inga klappar i år”. Han spinner vidare ”Då kan, om NAMN inte lyssnar, då kanske man kan säga till Tor ... så han kan dundra på (namn)s hus”. När jag frågar om dessa saker kommer att göra det bättre blir svaret däremot ”nej”. Isa FG1 svarar ”Man kan ju gå ifrån” och Alex bekräftar ”Man kan säga att man inte vill vara med och man vill gå ifrån”. Isa menar att ”man kan sluta att göra det som man håller på med”, man byter lek men fortsätter att leka med samma person.

I frågan om att slå en kompis blev det tydligt att detta beteende skulle få konsekvenser. Mimmi FG2 berättar att man inte ska slåss ”för de andra blir arga på dig”. Hon menar att ”då kanske du börjar slåss och då slåss den tillbaka och då kommer säkert någon fröken” och förklarar vidare om bråk ute på gården ”då kanske de är från olika avdelningar och typ en som ska gå in och då slutar bråket och då blir det typ bättre”. Thomas menar på att det skulle bli krig och berättar att de haft krig tidigare, ”tre mot en krig”, där man dragit i kläder och hår. Barnens svar visar att det kan bli konsekvenser av att bryta mot förbudsreglerna (Ytterhus 2003, s. 50-69). Under ena fokusgruppsintervjun verkar barnen ense om hur man ska agera om man ser någon bli slagen, William säger ”hjälpa barnet” och ”säga emot” och Thomas ”säga stopp” och ”Om det inte funkar, säg till fröken”. William B2G1 berättar att Shirin inte säger emot när Frida och Sara bråkar för att hon ”inte vågar” eftersom de andra är arga. Isa och Alex B2G2 berättar att den utsatte ”blir verkligen ledsen” och ”gråter”. Isa berättar vidare

att ”Den kan bli arg, den kan kanske slåss tillbaks”. Jag ställer en följdfråga kring hur jag skulle göra om jag såg någon annan som var elak och Alex berättar att man kan ”säga stopp”, Isa håller med och tillägger att ”den andra kan säga till fröken” om man fortsätter slåss, men där säger Alex nej, två gånger. Isa går vidare på samma spår, om man skriker för mycket ”Då hörs det ju, att fröken, fröken hör ju att de bråkas då ju”. Uppmärksamheten från pedagoger kan dock undvikas ”Fröken kanske har gått bort långt in, då kanske de fortsätter att bråka tillsammans”. Det är oklart om Alex och Isa syftar på ”riktiga” slagsmål eller om det är slagsmål i leken, som brottning, som ska döljas från de vuxna då Isas nästa kommentar är ”Men tänk om ni låtsasbråkar och låtsasgråter då kanske tror fröken att ni på riktigt gråter och på riktigt slåss”. Under fokusgruppsintervjun frågar jag om att se någon vara elak mot någon annan menade de båda två på att man ”säga stopp” och Isa FG2 fortsätter ”om dom inte slutar så säga till fröken”. Alex säger inte emot denna gång och jag tolkar det som att det är mycket möjligt att det var vid slagsmål i leken som man inte skulle säga till en vuxen. Möjliga alternativ skulle vara att barnen tränar på att hantera konflikter på egen hand, eller en sekundär anpassning där barnen inför pedagogerna uppfyller regeln om att inte slåss genom att de väntar tills pedagogerna är utom hörhåll (Löfdahl 2014, s. 16). Kanske finns en norm bland barnen att pedagogerna ska hållas utanför barnens konflikter. Oavsett kan döljande av våld leda till att barn utsätts fysiskt utan att den vuxna får reda på det, i en lek eller utanför.

Barnen tar dock tydligt avstånd från fysiskt våld, det är inte något som är accepterat beteende på avdelningen. Alex och Isa B2G2 berättar om någons syskon som slåss, och Alex berättar om ett besök där ”så bråkade dem, det var verkligen inte kul”. Barnen bekräftar den egna kamratkulturens normer om att vara snäll, vilket stämmer väl överens med de sociala resurserna (Ytterhus 2003, s. 70). Jag frågar vad som skulle hända med mig om jag bråkade med alla andra barn hela tiden och Mimmi FG2 svarar ”Kanske typ bli mobbad”, vilket skulle vara ”tråkigt”. Detta var enda gången ordet mobbad kom upp i samtalen med barnen, och med tanke på deras reaktioner kring andra kränkningar är det möjligt att de inte kände till innebörden i ordet. Att Mimmi kände till ordet kan ha sin förklaring i att hon senare berättar om en pojke på hennes förra förskola ”han slage mig varje gång jag var där och därför bytte jag till den här förskolan”. Hon berättar att hon var rädd när hon var på gamla förskolan och att rädslan för att bli slagen fanns kvar ”det var jag också när jag kom till den här förskolan, då var jag rädd”. Mimmi bekräftar konsekvensen som en person som utsätts för kränkningar kan uppleva, otrygghet och en oro om att samma sak kan hända igen (Ekenwald & Säfström 2012, s. 72). När Frida letar efter nallen berättar Alex FG1 om nallens förväntningar om Frida

”Att hon kommer göra dumma saker igen”, vilket tyder på att Alex tolkar nallens känslor på samma sätt som Mimmi beskrev sina under det andra fokusgruppsintervjun. Samtliga barn är överens om att nallen ändå vill tillbaka till Frida trots deras förflutna, men även om att den inte vill stanna kvar om den elaka behandlingen skulle börja igen.

Mimmi presenterar upprepade gånger en annan sida av utsatthet, nämligen rädslan för att bli utsatt för fysiskt våld, eller att se andra bråka. Under boksamtal två tar hon nallen Vitis perspektiv på vad som skulle hända om den fula nallen skulle börja skratta och bli glad, något hon tror skulle göra Vitis rädd ”oh vad ska hända nu, vad ska den göra, tänk om den slår mig, den kanske gillar att slå”. Mimmi B2G2 berättar att Shirin ”kanske är ledsen och rädd för att hon tror att de ska börja bråka”, och återkommer till temat under fokusgruppsintervjun. Shirin står bredvid under Frida och Saras bråk. Hon berättar att Shirin verkar rädd när hon står bakom Frida och Sara ”därför de två bråkar, och hon blir rädd att de ska börja slåss, för ser du att hon är så där ... Hon kanske tycker att från början tycker hon att den var jättebra och när de börjar bråka så tänker hon bara ’åh vad ska jag göra, jag måste säga till henne’ men hon vågar säkert inte hon tror säkert att hon ska strypa henne då”. William bekräftar Mimmis tanke men ger ett kanske mer vanligt alternativ ”Eller boxa”. Mimmi berättar vidare om Shirin ”de är säkert i hennes hus, hon tror att de ska börja ta saker från hennes hus och så börja ta dem och sen kasta dem på varandra ... tänk om det typ va som en fjärl som var gjord av glas”. Här kan rädslan gälla både att någon ska förstöra ens saker och att bli skadad ”så kom det på flickan så hon bara ’aj’”. Alex FG1 berättar att Shirin är ledsen i leken eftersom ”då kanske Frida och hennes kusin Sara slåss”.

Barnen reagerar när karaktärerna i böckerna inte kommer överens eller betar sig illa mot varandra. Förutom fysiska kränkningar uppfattar barnen verbala kränkningar. När nallen har ”dumma gula ögon” säger William direkt ”De är inte dumma” och ”Nej det tycker inte jag”. När Nils tänker DUMMA PIA reagerar Isa ”Man får inte säga dumma”. William B2G1 tar Nils parti när Nils tycker att Pia har speciella saker hela tiden ”Nej det kan man inte hela tiden” och förklarar ”Nej för då är det inte schysst för den andra som leker”. Pia kallar Nils ”dumma gamla prutt-Batman” och William B2G1 reagerar direkt ”Sådär får man inte säga” och menar att den andra kan bli ledsen eller sur. Även Isa B2G2 reagerar på samma replik ”Man får inte säga så”. Thomas B2G1 beskriver nallens känslor när Frida och Shirin kallar den ful och korkad ”är jag inte alls det, jag är fin, å perfekt” och tillägger sedan ”å vill ni mucka eller, vill ni slåss”. William tror inte att nallen vill slåss utan vill säga åt dem att sluta. Isa och Mimmi B2G2 säger båda att nallen skulle vilja säga ifrån mot Frida. Under

fokusgruppsintervjuerna frågade jag vad som skulle hända om jag skulle säga att någon inte fick vara med för att den är så ful. Isa FG1 berättar ”Att den kan bli ledsen”. William FG2 svarar samma sak ”Han eller hon blir ledsen”, medan Mimmi FG2 menar att de jag lekte med först utesluter mig ur leken och kallar mig ”pucko”, ”Då kanske den typ säger såhär, sluta jag vill inte heller va med och sen så säger de typ såhär, pucko”, Thomas bekräftar ”Pucko”. Återigen bekräftas konsekvenser av att bryta mot förbudsregler (Ytterhus 2003, s. 50-69).

Isa uppfattar att Nils tvingar Pia i leken, och markerar i sin röst att detta är något negativt ”Pia vill inte leka död men hon måste det” och ”Han TVINGAR Pia”. Även bekräftar att detta inte är accepterat beteende ”Jag undrar faktiskt varför Nils tvingar”. William FG2 berättar även han att ”Nils ville göra så att Pia blev ledsen och han ville vara bäst och han ville skydda sig själv” Mimmi svarar ”Hon ville typ att hon skulle stå där också, hon ville inte alls vara inne i grottan”. Mimmi och William är eniga om att Pia också ville slåss mot draken och vara modig. Thomas lägger till ”Det verkar som att nån är ute efter hämnd” med orsaken ”Att Pia bara alltid fick allt det som är speciellt och bra alltså”.

Sammanfattning av resultat

Barnens svar överensstämmer med den tidigare forskning och de teorier jag använt mig av i studien, men visar också på egna tolkningar eller variationer inom kamratkulturen. Den viktigaste egenskapen hos en kompis verkar vara att vara snäll. Att vara snäll verkar inkludera alla normer som finns inom kamratkulturen, att vara trevlig och glad, att låta alla vara med och bestämma och att inte slåss eller ta sönder saker. De visar också en vilja av att rättfärdiga när saker blir fel eller hitta förklaringar på varför saker blir som de blir, vilket visar på att de har förståelse för att andra kan göra misstag och att man kan acceptera andra som de är (Löfdahl 2014, s. 13, 33; Ytterhus 2003, s. 70).

Att vara påhittig och kreativ, vilket enligt Ytterhus (2003, s. 70) är en social resurs, ser barnen däremot som ett hot om det innebär att man tar för stor plats i leken. Barnen menar att karaktärerna i böckerna ibland, för att få sin vilja igenom, är avsiktligt elaka mot varandra när de hittar på saker i leken, främst för att få bestämma. De uppmärksammar också att detta leder till uteslutning, exkludering, för den utsatte, vilket de är överens om är tråkigt och ledsamt. Att inte få bestämma över sin egen roll och en viss del av handlingen i leken är tråkigt, och går det för långt riskerar man att bli utanför. Möjligtvis kan barnen ha varit påverkade av maktkampen som utspelade sig i böckerna, men jag ser också möjligheten att denna sociala resurs är beroende av vilken relation man har till övriga deltagare i leken. I en

vänskapsrelation kanske man har överseende med att den andra bestämmer, eller så kan man utmana den utan för stor risk för sin egen roll i leken. Är det en lekkompis man inte leker med kanske man bör ta en tryggare väg och bara bestämma lagom mycket. De är däremot överens om att alla ska få vara med att bestämma (Dolk 2013, 26-29; Jonsdottir 2007, s. 64-67).

Barnen är medvetna om den fysiska aspekten av kränkningar och visar tydligt att de tar ställning mot det. Det är även tydligt att vissa saker varit uppe för diskussion i gruppen. Samtidig tyder vissa av deras svar på att det finns en viss acceptans eller medvetenhet om att kränkningar förekommer, och även om det råder en enighet om att man ska säga stopp eller säga till en vuxen, så är detta inte alltid självklart. Min gissning är att det ibland kan röra sig om otillåtna lekar med våldsinslag, men barnen berättar även om rädslan att själva råka illa ut när andra bråkar, vilket kan göra en rädd för att säga något.

Det är tydligt att barnen antingen diskuterat likheter och olikheter tidigare eller funderat på det själva. De visar empati för karaktärerna i boken och visar att de har både en allmän bild av och egna tankar kring kränkningar, rättvisa och att vara schysst och bra. Samtidigt visar vissa exempel på att de är påverkingsbara, som när de ändrar ett svar när kompisarna svarar annorlunda, eller att det framkommer att det är skillnad mellan vad som gäller om en vuxen är i närheten eller inte. Barnen visar att de har stött på ämnet jämställdhet och olikheter och visar ofta att de är medvetna om vuxnas normer eller regler om att behandla varandra lika. De är väldigt tydliga med detta när det kommer till tjejer och killar. De berättar att man får vara som man vill, men visar även att det finns en uppfattning om att vissa saker passar bättre för tjejer respektive killar. Detta visar att normer inom kamratkulturen inte överensstämmer med att alla har samma rättigheter och att alla kan leka med vad som helst. Samma öppenhet och medvetenhet som finns om kön verkar inte finnas kring ålder. Flera barn hävdar att det är tråkigt att leka med den som är yngre, även om de också berättar att man kan leka oavsett ålder. Bara en flicka sträcker sig längre än ett år när det kommer till att leka med yngre. Kön och ålder har i litteraturen varit de två vanligast förekommande orsakerna för kränkningar och uteslutningar i förskolan och ålder beskrivs som en social resurs och medel för makt. Det är intressant att se hur olika barnen resonerar kring dessa, men också oroväckande, då det tyder på att ålder får mindre uppmärksamhet trots sin stora påverkan på barnens vardag och sociala relationer (Dolk 2013, 26-29; Löfdahl 2014, s. 13-16, 33).

Diskussion

Som jag skrev i min inledning finns det väldigt lite forskning om mobbning i förskolan.

Däremot fastslår den forskning som finns att mobbning förekommer i förskolan, vilket är skäl nog att arbeta förebyggande i förskolan. Motivationen bör ligga i de möjliga konsekvenser som uppstår av mobbningen, oavsett om den sker i förskolan eller senare, och att det dessutom finns möjligheten att stärka barn så att de upplever sig starka nog att inte se sig som mobbade. De normer och värden barnen tar med sig från förskolan kan ligga till grund för dess sociala liv i skolan och senare.

Jag har utgått från det strukturella perspektivet på mobbning, som innebär att mobbning är grundat på de normer och regler kring gemenskap och utanförskap som skapas inom en kamratkultur. När man bryter mot dessa normer eller regler ges andra ”tillstånd” att ”straffa” den som bryter mot normen eller regeln. Detta innebär att man kan frysa ut eller bete sig illa mot personen, utan att det får större konsekvenser för en själv. Detta innebär att personen i fråga kränks. Sker det upprepade gånger definieras det i stället som mobbning. Det legitimeras. För att förebygga att denna legitimering av utfrysning eller annan kränkning sker bör man således se till att de regler och normer som finns inom kamratkulturen dels inte tillåter det kränkande beteendet, men också att det avvikande beteendet accepteras. Detta måste i en barngrupp i sin tur ske genom organisation från pedagogerna. Pedagogerna behöver vara förebilder och sätta och upprätthålla tydliga gränser för vad som är accepterat beteende och vad som inte är det. Ålder ses som en resurs i förskolan, och används av barnen för att skapa och bibehålla makthierarkier. Eftersom pedagogerna i förskolan är äldre än barnen och även enligt barnen förmodligen har den yttersta makten på förskolan, så reproduceras och legitimeras tanken på högre ålder som mer makt redan här (Dolk 2013, 26-29; Ekenwald & Säfström 2012, s. 57, 167-168; Löfdahl 2014, s. 13-16, 33).

För att förebygga eller stoppa mobbning behöver pedagogerna alltså vara medvetna om vilka normer och makthierarkier som finns inom barnens kamratkultur, samt vara aktiva och konsekventa i ingripandet mot kränkningar. Genom att skapa en öppenhet för normbrytande tror jag man kan komma långt i arbetet mot kränkande behandling, så länge normerna om att vara snäll inte är de som bryts. Jag tror att man som pedagog har möjlighet att utmana barns föreställningar om makt och om varandra genom att vara lyhörd för vad som händer i gruppen och föra in idéer hos barnen som möjliggör för dem att upptäcka nya sidor hos varandra.

Skolverket konstaterar i en rapport att ”Arbetet mot mobbning, kränkningar och diskriminering är en mycket viktig uppgift för skolan. En bra social miljö är inte bara ett mål i sig utan en förutsättning för lärande” (2011b, s. 10). För att även förskolan ska bli en plats där barn får möjligheten att inhämta de lärdomar som beskrivs i läroplanen krävs det medvetna och engagerade pedagoger. Kränkningar i förskolan kan ta sig olika former, fysisk mobbning som knuffar och slag, psykisk mobbning som förlöjliganden och elaka kommentarer, utanförskap i form av utfrysning från lek och social samvaro, men också i form av handlingar kring objekt i förskolan, som att ta eller förstöra varandras saker. Huruvida dessa kränkande handlingar tillåts upprepas och därigenom kan beskrivas som mobbning tror jag kan ha att göra med vad som stoppas av pedagoger i förskolan. Det kan ha att göra med synlighet, vad syns och hur tolkas det. Det är enklare att se att någon tagit en leksak från ett annat barn än att uppfatta en elak kommentar som sades i hemlighet. Men tolkas att ta saker från varandra som en kränkning eller är det möjligtvis en småsak, något barn bara gör just för att de är barn? Jag tror att detta är en tolkningsfråga som säger ganska mycket om vilken inställning man har till barns upplevelser av kränkningar, alternativt en fråga om vilken kunskap man har om barns upplevelser av kränkningar. Detta får mig att tänka i banorna kring banal mobbning (Hägglund 2007, s. 100) och hur man bortförklarar vissa saker som egentligen är kränkande. Bara ordspråket ”kärlek börjar alltid med bråk” är välkänt, men det borde inte kunna legitimera att ett barn puttar ett annat barn. ”Barn är barn” kan också ses som en ursäkt för beteende som egentligen inte borde accepteras. Det samma gäller stereotypa föreställningar, som ”pojkskräck” vilket kan förmildra att pojkar beter sig illa.

Min uppfattning är att många pedagoger i förskolan är väldigt medvetna om genus och arbetar i olika former för jämställdhet mellan könen. Däremot har jag inte fått samma uppfattning om jämställdhet mellan barn i olika åldrar. Detta ser jag som problematiskt då jag inte uppfattar det som att jämställdhet mellan olika åldrar inte är något som läggs fokus på i förskolan, trots att ålder inom maktordningar och ålder inom kränkande behandling förekommer inom forskning kring förskolan. Det är mycket möjligt att många pedagoger är medvetna och arbetar aktivt för att förebygga åldersrelaterade kränkningar, men i diskussioner med kollegor, studiekamrater och andra med kännedom om förskolan får jag inte uppfattningen om att det är så. Snarare kan ålder användas i kategoriserande syfte på organisatorisk, grupp- och individnivå, men också i lärandesyfte, som till exempel i matematik. Konsekvensen blir att barnens olika åldrar eller ”storlekar” uppmärksammas vilket kan leda till att olika behandling beroende på ålder legitimeras. Pedagoger i förskolan kan förstärka denna åldersmakt genom

att peka ut barns olika åldrar i språket eller i miljön. Detta kan till exempel ske genom diskussioner i vardagen eller genom bilder på väggen där barnen i gruppen sorteras efter ålder. Ålder kan användas för att utesluta barn ur en aktivitet, kanske är någon för liten för att bygga pärlplattor, eller genom gruppindelningar, de stora barnen ska gå till skogen. Uppdelningar som dessa är att kategorisera barn utifrån ålder.

Genom att pedagogerna själva använda ålder för att gruppera barnen eller motivera val verifieras barnens föreställning om att ålder innebär makt. Samtidigt som denna uppdelning enligt Diskrimineringsombudsmannen är tillåten förutsatt att det finns ett syfte kan det vara svårförenligt med pedagogernas uppdrag enligt läroplanen, då vuxna ska vara förebilder för barnen (Skolverket 2011a, s. 4). Jag vill påpeka att jag inte påstår att detta är något som sker medvetet bland personal i förskolan, utan snarare att normer kring ålder är så vanliga att de på något sätt undkommit uppmärksamhet i förskolan. Om barn ”kommit undan” med att kränka, på grund av att just en viss typ av kränkningar överses, är det kanske inte så konstigt om de fortsätter sitt kränkande beteende när den blir äldre. Oavsett orsak, oaccepterade egenskaper inom vissa grupper eller egenpåhittade orsaker, så är en kränkning alltid en kränkning. Min tanke är att detta sannolikt innebär att de redan kända systemen kan överföras och anpassas till olika situationer. Att barnen tar med sig sin lärdom om ålder som maktfaktor och applicerar den på andra egenskaper (Hägglund 2003, s. 105).

Barnen visar under intervjuerna att de är väl medvetna om normer och regler inom kamratkulturer och de har tydliga uppfattningar om vad som kan hända om man bryter mot dessa regler. De visar öppenhet i vissa frågor medan normer verkar vara mer fasta i andra, men det är tydligt att de påverkas både av varandra och sina pedagoger. Jag har under denna studie fått många insikter om min roll och mitt ansvar som förskollärare. Det viktigaste jag tar med mig från min uppsats är hur mycket man lär sig av att verkligen lyssna på vad barn har att säga, då de ofta säger så mycket mer än vad man först uppfattar. Min uppfattning är att förskolan har alla möjligheter att verkligen göra skillnad för många barn som utsätts för kränkande behandling eller mobbning. Min studie pekar på att en stor skillnad skulle kunna göras om förskolan hade samma medvetna förhållningssätt till barns syn på ålder som idag finns i arbetet kring till exempel jämställdhet och genus. Fortsatt forskning skulle kunna undersöka hur pedagogers egna perspektiv på avspeglar sig i verksamheten eller hur normer kring ålder visar sig i kamratkulturer på olika förskolor beroende på organisation och pedagogers förhållningssätt.

Källor och litteratur

Källor

Intervjuer med barnen Alex, Isa, Sofia, William, Thomas och Mimmi (fingerade namn).
Förskola i södra Stockholm, Våren 2016.

Litteratur

Adbåge, E. (2008). *Jag var en superhjälte, säger vi!*. Stockholm: Alfabet.

Barnombudsmannen. (2015-02-19). *Att se mobbning för vad det är - Barnombudsmannens förslag mot mobbning*. <http://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/vart-arbete/skrivelser/20021/2002/4/att-se-mobbning-for-vad-det-ar---barnombudsmannens-forslag-mot-mobbning/> [2016-04-16]

Diskrimineringsombudsmannen. (2015). *Lika rättigheter i förskolan – ett stöd i förskolans likabehandlingsarbete*. (Elektronisk) Tillgänglig:
<http://www.do.se/globalassets/stodmaterial/stod-skrift-lika-rattigheter-i-forskolan.pdf> [2016-04-16]

Dolk, K. (2013). *Bångstyriga barn. Makt normer och delaktighet i förskolan*. Stockholm: Ordfront

Doverborg, E. & Pramling Samuelsson, I. (2000). *Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer*. Stockholm: Liber.

Frånberg, G.-M. & Wrethander, M. (2011). *Mobbning – en social konstruktion?*. Lund: Studentlitteratur

Granström, K. (2007). Olika förklaringar till mobbning. I: Thors, Christina (red.) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag, s. 47-56.

Halldén, G. (2007). Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv. I: Halldén, G (red.) *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons Bokförlag, s. 25-40.

Hägglund, S. (2007). Banal mobbning – en vardagsföreteelse i förskola och skola. I: Thors, Christina (red.) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag, s. 97-108.

Johansson, E. (2008). *Gustav får visst sitta i tjejsoffan! Etik och genus i förskolebarns Världar*. Stockholm. Liber.

Jonsdottir, F. (2007). *BARNES KAMRATRELATIONER I FÖRSKOLAN Samhörighet tillhörighet vänskap utanförskap*. Diss., Malmö Högskola. Malmö: Malmö Högskola (Elektronisk) Tillgänglig:

http://dspace.mah.se/bitstream/2043/4984/1/Fanny_MUEP_10_maj.pdf [2016-04-26]

Juul, J. & Jensen, H. (2009). *Relationskompetens i pedagogernas värld*. Stockholm: Liber

Kirves, L & Stoor-Grenner, M. (2011). *MOBBNINGSFÖREBYGGANDE ARBETE INOM SMÅBARNSFOSTRAN Att utarbeta en handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning*. Helsingfors: Folkhälsan. (Elektronisk) Tillgänglig:

<http://www.folkhalsan.fi/PageFiles/37671/Mobbningsf%C3%B6rebyggande%20arbete%20in%20sm%C3%A5barnsfostran%20B5%20med%20p%C3%A4rm.pdf> [2016-04-17]

Löfdahl, A (2014). *Kamratkulturer i förskolan*. Stockholm, Liber.

Olweus, D. (2007). Mobbning i skolan – fakta och åtgärder. I: Thors, Christina (red.) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag, s. 57-80.

Patel, R & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

Sanden, M & Tollerup-Grkovic, M. (2008). *Den fulaste nallen i världen*. B. Wahlströms

Skolverket. (2011a). *Läroplan för förskolan Lpfö 98 (Reviderad 2010)*. (Elektronisk) Tillgänglig: < <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442> > [2016-04-16]

Skolverket. (2011b). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. (Elektronisk) Tillgänglig: < <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2498> > [2016-04-16]

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>> [2016-04-16]

Ytterhus, B. (2003). *Barns sociala samvaro – inklusion och exklusion i förskolan*. Lund:
Studentlitteratur

Bilagor

Bilaga 1 – Samtyckesbrev till vårdnadshavare

ORT 160315

Hej föräldrar på **AVDELNING!**

Jag är student på det erfarenhetsbaserade förskolläraryrket vid Södertörns högskola. Denna sista termin på utbildningen skriver jag ett examensarbete som omfattar en mindre undersökning som är relevant för förskolans praktik och mitt kommande yrke som förskollärare. Studien kommer att handla om arbetet med barns sociala samspel i förskolan, och hur detta arbete kan relateras till det förebyggande arbetet mot utanförskap och mobbning.

För att samla in material till studien skulle jag gärna vilja besöka er verksamhet vid ett par tillfällen under mars och april. Jag skulle då vilja intervjua ett antal barn genom boksamtal och avsluta med ett gruppsamtal med barnen och en skapande aktivitet. Samtalen kommer att spelas in via ljudupptagning. Böckerna vi kommer att läsa och samtala om rör ämnena utanförskap och vänskap. De är barnböcker som kan läsas i den vardagliga verksamheten i förskolan. Böckerna är "Den fulaste nallen i världen" av Märten Sandén och Mimmi Tollerup-Grkovic och "Jag var en superhjälte, säger vi!" av Emma Adbåde. Jag kommer inte att ställa frågor direkt till barnen om deras personliga erfarenheter av ämnet, utan är intresserad av deras tankar kring ämnet generellt.

Genomförandet av uppsatsen är reglerat av etiska riktlinjer som rör tystnadsplikt och anonymisering. Detta betyder att barnets, familjens, personalens och förskolans identitet inte kommer att avslöjas. Det insamlade materialet avidentifieras och inga register med personuppgifter kommer att upprättas. Materialet kommer inte att användas i något annat sammanhang utan bara i det egna uppsatsarbetet. Den färdiga uppsatsen kommer sedan att publiceras digitalt genom publikationsdatabasen DiVA.

Med detta brev vill jag be om ert medgivande för ert barns deltagande i studien. All medverkan i studien är frivilligt och kan avbrytas när som helst, även efter att materialinsamlingen har påbörjats. Om ni samtycker till studien fyller ni i bifogat formulär. I sådant fall kommer även barnen att bli åldersadekvat informerade om studien och de ges då också möjlighet att besluta om sitt eget deltagande.

Kontakta gärna mig eller min handledare för ytterligare information!

Vänliga hälsningar,
Micaela Lagerström
Micaela01.lagerstrom@student.sh.se

Marie-Louise Stjerna
Södertörns högskola
marielouise.stjerna@sh.se

Formulär för samtycke till deltagande i studie.

Jag/vi **samtycker** till att mitt/vårt barn deltar i studien.

Barnets namn:

Vårdnadshavares namnunderskrifter.....

.....

Formuläret återlämnas till pedagogerna på **AVDELNING** snarast. Om du/ni inte samtycker till att medverka i studien så bortse från detta brev.

Bilaga 2 - Frågeguide till boksamtal två

Jag var en superhjälte, säger vi!

1 (Nils surar) (ålder, att få vara med)

- Berätta, varför vill Nils hellre leka med Jocke än med Pia tror ni?
- Hur tror ni det att det känns för Pia när Nils inte vill leka med henne?
- Tycker ni att alla måste få vara med när man leker?

(Vem bestämmer vem som får vara med? Kan man säga nej till en och ja till en annan?)

2 (klädlådan, manteln) (ålder, bestämma, delaktighet, rättvisa)

- Varför tror ni att Nils får bestämma vem som är Batman?
- Varför tror ni att Pia får vara kattunge?
- Berätta hur man vet vem som bestämmer när man leker?

(Får man bestämma mer om man är äldre? Varför är det så? Är det rättvist?)

5 (djungel) (utmana, delaktighet, bestämma, rättvisa, ålder)

- Varför tror ni att Pia hittar på massa speciella saker?
- Hur gör man om man inte tycker likadant som kompiserna när man leker?

(Vill Pia vara med och bestämma i leken? Får hon det?)

6 (drake) (död, roll i lek, bestämmande)

- Berätta, varför tror ni att Nils säger att draken äter kattungar?
- Berätta hur ni tror det känns för Pia att vara död i leken?
- Berätta hur man bestämmer vad som ska hända när man leker?

(Hur gör man om man ska bestämma tillsammans?)

8 (berg) (konflikt, rättvisa, bestämma)

- Varför tror ni att Nils blir arg och tycker att Pia är dum?
- Berätta, hur tror ni att det känns för Nils?
- Berätta hur man kan göra om det känns orättvist när man leker?
- Berätta hur man kan göra om man blir arg när man leker?

Den fulaste nallen i världen

10-11 (förlöjligar, slår, sparkar, skrattar)

- Varför tror ni att Frida är så arg på nallen?
- Varför härmar Shirin nallen och skrattar, tror ni?
- Vad tror ni nallen skulle vilja säga till Shirin och Frida?

12-13 (lek, roller, delaktighet)

- Varför får att nallen får vara varg och bil när Vitis är djuskötare och popstjärna, tror ni?
- Berätta vad ni tror att nallen skulle vilja leka!

18-19 (utseende, ålder, vara annorlunda)

- Varför får Sara vara kund tror ni?
- Frida ångrar att hon tog på sig vanliga jeans och en ful tröja, varför det tror ni?

20-21 (utseende, ålder, bestämmande, utanförskap, konflikt)

20

- Vem tror ni bestämmer i leken? Hur vet man det?
- Berätta hur ni tror att det känns för Frida när hon inte kan hur man leker frisör!
- Berätta hur man kan göra om man inte vet hur man ska göra i en lek!
(Varför viskar Sara? Varför får Frida vara medhjälpare?)

21

- Shirin bara tittar ner och ser ledsen ut när Frida och Sara bråkar, berätta vad ni tror att hon tänker på!
- Vad tror ni att Frida vill att Shirin ska göra?

22-23 (utanförskap, inte vara med, konflikt, ilska)

- Berätta hur ni tror att det känns i Frida när hon springer från Shirins hus!

24-25 (utanförskap, tomhet, inte vara med, konflikt)

24

- Berätta var ni tror att Frida tänker på när hon sitter i lekstugan!
- Varför tror ni att hon drar i sitt hår och tänker att hennes hår är fult?

28 (ånger, insikt)

- Varför tror ni att hon vill hitta nallen igen?

Bilaga 3 - Frågeguide fokusgruppsintervju

Frågor om böckerna

Berätta om karaktärerna

Vilka regler har de när de leker?

Berätta om att vara utanför

Berätta om att passa in

Är karaktären med i leken på riktigt?

Berätta om att säga ifrån, hur

Berätta om att vara utanför

Berätta om att passa in

Berätta hur det är att leka med någon som inte är lika gammal som en själv

Berätta om när Nils bestämmer att Pia är kattunge och han är Batman

Berätta om när Nils bestämmer att Pia ska vara död

Är Pia med i leken på riktigt? Är Nils med i leken på riktigt? Känner Pia sig utanför? Känner Nils sig utanför? Är det någon av dem som är utanför i leken?

Berätta om när Frida och Shirin härmar, slår, sparkar på och skrattar åt nallen

Berätta om när Frida och Shirin leker med Vitis och den fula nallen!

Berätta om när de leker frisör

Berätta om när Frida och Sara bråkar och Shirin bara är tyst och tittar ner i golvet!

Vad tror ni nallen tänker när den ser att Frida kommer?

Tror ni nallen skulle vilja stanna hos Frida om hon fortsatte vara elak mot den?

Specifika frågor med mig som nytt barn som exempel

Berätta vad jag skulle behöva lära mig för att kunna vara med och leka med de andra barnen!

Skulle jag behöva lära mig andra saker om jag började på en annan avdelning?

Berätta vad det finns för olika lekar som jag kan vara med i

Vilka regler behöver jag kunna när jag är med kompisarna här på avdelningen?

Tror ni jag skulle leka lika mycket med alla barn här på avdelningen?

Är det viktigt att vara en bra kompis? Varför det?

Berätta vad jag inte skulle få göra när jag leker

Berätta hur jag ska göra för att vara bra här på avdelningen

Vad får jag inte göra när jag leker?

Tänk om jag sa att någon inte fick vara med för att den var så ful, berätta vad som skulle hända då

Om jag skulle slå ett annat barn, berätta vad som skulle hända då

Tänk om jag bara bråkade med alla andra barn hela tiden, berätta vad som skulle hända då

Om jag skulle se att ett barn är elakt mot ett annat barn, berätta hur jag skulle göra då

Är det viktigt att ha en kompis?

Tänk om jag inte skulle hitta någon kompis här på avdelningen, hur skulle det vara för mig att vara här då?

Om jag inte hade någon kompis, vad tror ni att jag skulle leka då?

Tror ni att det finns barn som inte har någon kompis på sin förskola?

Behöver alla kunna samma saker här på avdelningen?

Vad behöver tjejer kunna här på avdelningen?

Vad behöver killar kunna här på avdelningen?

Skulle jag behöva lära mig andra saker när jag började i skolan?